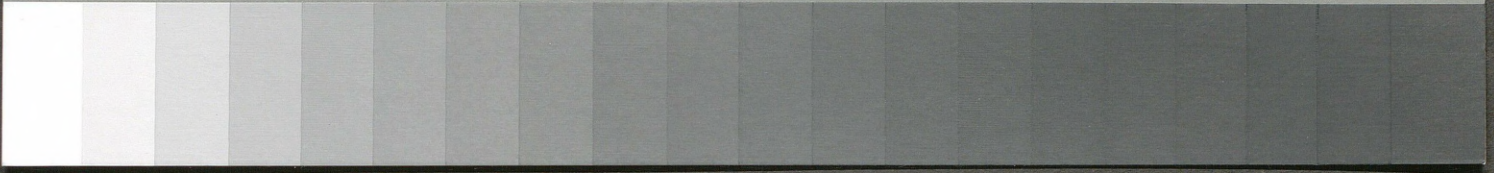

Grey Scale #13

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

Biuro Wojskowa C. Sz. P. Z. P. Nr. I

Nr. inwentarza

własność

1183

off

Tom Zeszyt Znak Liczba Litera

I

Colour Chart #13

7
Biblioteka Wojskowa C. Sz. P. Z. P. Nr. 1

Nr. inwentarza

własność

~~1183~~

~~H.~~

Tom	Zeszyt	Znak	Liczba	Litera
I				

Biblioteka Wojskowa C. Sz. P. Z. P. Nr.

fo

**BIBLIOTEKA
WOJSKOWA**

Czq

**SZKOŁY
PODCHORAŻYCH
PIECHOTY**

14229

II

1998

Wydawnictwo Młodych Prawników.
Tom I.

Trzy konstytucje

(1791, 1807, 1815)

Wydał, wstępem i przypisami opatrzył
Marceli Handelsman.

Handelsman

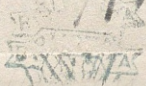

93(438) : 342

1109/2

6135/1

e.S.

BIBLIOTEKA

Wyższej Szkoły Pedagogicznej - Wydział

L. inv. 5838

A. Maxymowicz
1911.

SPIS RZECZY.

Przedmowa	1
I. Konstytucja 3 maja 1791	21
II. Konstytucja Księstwa Warszawskiego	43
III. Konstytucja Królestwa Polskiego	67
Przypisy	105

ASSEMBLY

PRZEDMOWA.

Istnieją dwa rodzaje źródeł, z których płynie wiedza polityczna. Jedno z nich — to teoretyczne badania, dociekania umysłu filozoficznego, wyniki pracy, która szuka, śledzi, dociera do istoty prawdy. Fakty rzeczywistości, fakty życia nie tylko zebrane, lecz przetworzone i pogłębione przez wąpiący umysł człowieka. Zasady postępowania, zasady ogólne, normy polityki — jako rezultat uogólnienia. Tak wyglądają owe traktaty, z których czytelnik czerpie wiadomości potrzebne, wiedzę konieczną. I dowie się, jak ludzie-obywatele pracują dla dobra kraju, i pozna te zasady, którymi się kierują „czy u urny wyborczej, czy w wykonywaniu referendum, czy na wiecu gminnym albo w zarządzie municypalnym, gdzie bez względu na różnice zawodu czy klasy społecznej, stanąć musi każdy“¹⁾. Z nich się dowie o tem, jak ludy świata doszły w swym pochodzie postępowym do

¹⁾ A. Esmein. Zasady prawa konstytucyjnego. Wstęp S. Posnera, str. VI.

monarchji, od chwili ustalenia się racjonalistycznego ruchu umysłowego — uważano za najcenniejszą myśl, iż konstytucja musi zawierać się w fundamentalnej, systematycznej ustawie pisanej. Widziano w tym przez wolny naród tworzoną umowę, a ponadto przypisywano doniosłe znaczenie wychowawcze podobnym aktom. Całe społeczeństwo poruszano do czynu i przyzwyczajano do tych form nowych.

I. Pod względem istoty pochodzenia swego konstytucje mogą być bądź sformułowaniem nowych stosunków społeczno-ekonomicznych, bądź też narysowaniem tych dróg, po jakich rozwój społeczny iść musi. Krystalizują się one wtedy, jako projekty w głowach pierwowidzących duchów danego społeczeństwa, a tkwią głęboko w jego ustroju. Będąc przeistoczeniem porządku istniejącego, będąc rewolucją dla pewnego okresu — jako poczęte z ducha narodu, wypływające, jako nakaznik, z jego stosunków — będą podobne konstytucje wytworem ciągłego życia narodowego, wynikiem jego logicznym. Do takich konstytucji — należy ustawa 3 maja 1791 r. Na jej wytworzenie składały się długie szeregi lat i uporczywej pracy, była ona zamknięciem, sformułowaniem i zestawieniem ciężkiego okresu.

Ustrój społeczno-polityczny Polski w połowie wieku XVIII domagał się gruntownej reformy. Naprawa była koniecznością i o nią kuszono się, na-

woływano do niej i przystąpiono od chwili śmierci Augusta III. Od 1764 r. zajmowano się stale reformą polityczną i na tem polu praktycznie osiągnięto już pewne rezultaty. Społeczeństwo przyzwyczało się do zmian, wdrażało się do nowego porządku. W r. 1768 uznano zupełną zdolność wszystkich niekatolików (szlachty) do pełnienia urzędów, w sejmie podzielono sprawy na kardynalne, które wymagały jednomyślności i ekonomiczne, zapadające większością głosów, od 1764 istniały komisje, pełniące funkcje ministerjów. Stworzono komisję edukacyjną — pierwsze w Europie ministerjum oświaty. Rok 1775 przyniósł Radę Nieustającą, będącą wydziałem sejmowym, jako stały gabinet ministerjalny. Nie mówiąc o różnych skrzywieniach, którym musiały podlegać zapoczątkowania pod wpływem wymagań państwa rosyjskiego, reforma posuwała się powoli do tego miejsca, gdzie należało jednorazowo zebrać wyniki całej dotychczasowej pracy i nadać na tej podstawie nowy kierunek całemu porządkowi politycznemu.

I na polu społecznej pracy do wielkiego dzieła naród przygotowywał się powoli, dążąc jednak wytrwale do świetlanego celu. Już w 1776 r. Andrzej Zamojski w swym „Zbiorze praw“ w art. 31 skreślił niektóre zasadnicze punkty reformy włościan. Wszyscy, którzy osiedli za kontraktem na piśmie lub tylko słownym, za czynszem lub innym zobowiązaniem, mają zachować zupełną wolność

osobistą; do tej kategorii mają być zaliczeni ci wszyscy, którzy, będąc przywiązani do gleby, otrzymają od swego prawnego gruntowego dziedzica pismo — na wolności. Włościanin jaki ma posiadać swoją własność i może dochodzić na osobie pana wszystkich krzywd bądź cywilnych, bądź karnych ¹⁾. Zajmowano się i sprawą innych parjasów społeczeństwa — żydów. Specjalna komisja, w której najczynniejszy udział brał Tadeusz Czacki, wypracowała szczegółowy memoriał (w 1789 r.), który miał służyć za podstawę przyszłego porządku. Żydom, uznanym za wolnych, zapewniono opiekę prawa, zupełną równość z chrześcijanami w używaniu praw w sferze mieszczańskiej i włościańskiej, zakazano tylko zajmowania się szynkowaniem ²⁾ Ostatnie słowo wypowiedział Kołłątaj, jak gdyby w przeddzień reformy ³⁾ „Naród cały, ani mieszkańcy jego swobodnemi nie będą, jeżeli prawodawstwo wasze, względne na małą część ludzi, zostawi resztę pod przemocą i uzurpacją“, oraz „wszelki człowiek w państwach Rzpltej zrodzony, zamieszkały, albo przy-

¹⁾ And. Zamoyski. Zbiór praw sądowych na mocy konstytucyi roku 1776 ...ułożony i na sejmie roku 1778 podany. Warszawa. 1778 (u Grölla).

²⁾ Czacki. Dzieła III, 138—271. Rozprawa o Żydach.

³⁾ Prawo polityczne narodu polskiego czyli układ rządu Rzpltej. Projekt w trzeciej części listów do Stanisława Małachowskiego. Część IV, księga I. Warszawa 1790 (Gröll), str. IX i nast.

chodzień, wolny jest. Wolno mu podług praw boskich i praw tego kraju używać sił własnych i majątku swego, jak tylko najlepiej dla siebie sądzi. Żaden człowiek żadnego człowieka mocą własną lub zmowną imać nie może, ani komu innemu do tego pomagać, tym bardziej szkodzić bliźniemu swemu na majątku, osobie lub życiu“ — oto są założenia, z których autor wyprowadza wszystkie swoje żądania. Zabezpiecza chłopom wolność i nietykalność osobistą, pozostawia zależność polityczną i ekonomiczną, jednak i w tej dziedzinie wprowadza określoność. Chciał nawet, aby włościanie mieli po trzech swoich trybunów w sejmie z każdej prowincji. Miastom zaś chce zapewnić wolność, a ich przedstawicielom udział w sejmie w izbie niższej.

Nie będziemy przytaczali tych wszystkich usiłowań osób prywatnych, które dążyły do wprowadzenia reform społecznych, do naprawy długoletniej krzywdy. Zaznaczyliśmy, jak myśl polska, będąc z jednej strony odbiciem wymagań życia, z drugiej strony wyrazem ideałów najlepszych przedstawicieli szlacheckich, ta myśl — domagała się zasadniczej reformy. Dnia 18 kwietnia zapadło prawo o miastach, a 3 maja 1791 uchwalono całą ustawę, w którą włączono i poprzednio ustanowione prawo. Ustawę dopełniono — specjalnymi uchwałami, rozwijając w całość skończoną. Dokonano w niej dzieła wielkiego. Na polu stosunków społecznych usunięto zaporę, która przez wieki całe dzieliła szlachtę

i mieszczaństwo, wytworzono warunki dla sprężystej działalności miast, przywrócono samoistność ich sądownictwa, udostępniono miastom przedstawianie i obronę swych żądań w sejmie, stworzono przez nobilitację środek zasilania szlachty. Złamano wyłączność szlachecką, uprawniono inne stany, wysunięto sferę swobodnej działalności. Wysoko zatknięto sztandar uobywatelnienia całego kraju. Stworzono horyzonty dla rozwoju, przyczym miano jednak na względzie głównie bogate i wykształcone warstwy, nie zapomniano i o proletariacie, któremu zapewniono nietykalność i opiekę prawa.

Rozciągnięto tę zasadę i do chłopów, nie zdecydowano się jednak na kroki śmielsze, nie przekroczonego tego, co zalecał Zamoyski, nie skasowano czynszu i pańszczyzny, bo nie było z czego dać właścicielom ziemskim równoważnika ekonomicznego. Natomiast zalecono wprowadzać stosunki, oparte na umowie, oraz postanowiono, iż poddaństwo nie może powstać tam, gdzie go nie było do tej pory, oraz, iż kontrakt będzie podstawą stosunków dla wszystkich na nowo osiadających. Reforma społeczna więc nie zerwała całkowicie z zasadą stanowości: konstytucja poszła po drodze pośredniej; stanów nie zrównała, utrzymywała prawa szlachty, inne zaś stany podniosła. Wobec warunków zewnętrznych podobne postępowanie było nadzwyczaj rozumne: należało stworzyć stan przejściowy i tego też dokonano.

O wiele lepiej postawiono kwestję organizacji rządu. Władza ustawodawcza została ześrodkowana w sejmie, w którym zupełną przewagę zapewniono posłom-przedstawicielom szlachty. Nadano im ciągłość uppełnomocnienia na całe lat dwa — uznano za przedstawicieli narodu, a co zatem idzie, skasowano mandaty nakazcze, wprowadzono sposób uchwalania większością głosów, zniesiono *liberum veto* i konfederacje.

Wprowadzono dziedziczność tronu. Monarcha, uznany za osobę nietykalną i nieodpowiedzialną, otrzymał prawo zwierzchniczego dozoru nad władzą centralną cywilną i wojskową, oraz prawo łaski w sądownictwie. Kierownictwo strażą praw, tj. gabinetem ministrów, którzy otaczali króla, było w jego rękach. Natomiast naród otrzymał rękojmię prawności rządów w obowiązku kontrasygnowania (podpisywania przed wprowadzeniem w czyn) rozporządzeń królewskich przez ministrów pod odpowiedzialnością przed sądem sejmowym, oraz w prawie marszałka sejmowego (który wychodził z wyborów) zwoływania sejmu nadzwyczajnego w razie sporu o kontrasygnatę pomiędzy królem a odpowiednim ministrem. Państwo otrzymywało rządy parlamentarne, a rządowi jednocześnie zapewniono pewność ruchów i możliwość prędkiego a sprężystego działania¹⁾.

¹⁾ Balzer O. Reformy społeczne i polityczne konstytucji trzeciego maja. Przegląd polski. 1891, tom 100.

Jeżeli porównać konstytucję naszą ze współczesną jej prawie deklaracją praw człowieka i obywatela we Francji, uderzy jedna, ale poważna różnica: nie nadano wszystkim wolności i równości wobec prawa; mówiąc wszystkim, myślimy włościan. To też słuszne były słowa postępowej publicystyki polskiej owej doby¹⁾: „Zdaniem moim artykuł IV o chłopach włościanach jest prawdziwą plamą w ustawie 3 maja, która wiele rujnuje z piękności tego nieporównanego dzieła. Przebóg! Jeszcze to w wieku ośmnastym powinno być wahać się zgromadzenie prawodawcze w oddaniu ludziom praw, bezsprzecznie im się należących, w wystawieniu wspaniałego ludzkości przybytku“. Tę plamę usiłował zatrzeć Kościuszko, kiedy w swym akcie połanieckim (7 maja 1794 r.) uzupełniał wielkie dzieło reformy. Szczerze w nim zapowiedziana i silnie zawarowana wolność osobista chłopca, własność według owoczesnego rozumienia, tj. własność owoców pracy i nierugowalność z siedziby wiejskiej, wreszcie opieka rządowa lub administracyjna przez komisje porządkowe, jako też sądowa. Na tym skończyła myśl reformatorska Polski wieku XVIII — przecięta w swym rdzeniu obcą, wrogą, nienawistną ręką.

II. Są formy państwowe, które bywają narodom narzucane z zewnątrz, jako wynik myśli obcej. Czy będą one owocem teoretycznego rozmyślenia, czy

¹⁾ List odpowiedni pisany do przyjaciela. Warszawa 1792. 57—59 w przyp.

będą wynikiem dyskusji międzypaństwowych, czy będą nadane przez monarchę, mniej lub więcej prawowicie panującego, będą zawsze dla narodu czymś obcym. Włóczony w te nowe formy, naród musi się do nich przystosowywać, i choć mu to przychodzi z trudnością, choć nie jeden kształt zostanie wyłamany lub wypaczony, z biegiem czasu zżywa się z tą już nieco przeistoczoną formułą. Ze swej strony ta forma przez ciągły ucisk odzwierciadla się w duszach tych ludzi, którzy żyć muszą w jej kadrach, a potem drogą tradycji przechodzi do następnych pokoleń. Takie znaczenie mają dla nas konstytucje r. 1807 i 1815.

Statut księstwa warszawskiego nie stanowił bynajmniej dalszego ciągu konstytucji 3 maja, nie był wskrzeszeniem dawnego państwa polskiego. Księstwo miało zerwać i w konstytucji zerwało wszelką spójnię z wiekiem XVIII, a charakter polski przeistoczyło we wszystkich publicznych stosunkach na warszawski! Statut z dnia 22 lipca 1807 r. nie mógł ujawniać żadnego zewnętrznego związku z konstytucją z tego powodu, że warunki dyplomatyczne nie pozwoliły zakłócać spokoju sąsiadów, zresztą wybitni mężowie owej doby (Wybicki) rozumieli, że konstytucja owa nie odpowiadała nowym wymaganiom: trzeba było przypuścić całkowitą reprezentację narodu, znieść poddaństwo itp.

Nie wchodząc w opis sposobu powstania sta-

tutu, jedno tylko musimy zaznaczyć: był on nadany przez Napoleona. Nowa konstytucja była zastosowana do zasad nowej polityki, wzorowana na konstytucji cesarstwa. Przewodnie idee prawa państwowego ogólnieuropejskiego zostały ujęte z wzorową ścisłością i treściwością, usunięto wszelkie ogólne wyrażenia i frazesy polityczne. Uwzględniono i właściwości narodowe, zgodnie z postępek i wymaganiami czasu, należyte uwzględniono naturę miejscowego społeczeństwa i jego tradycji. Statut więc, będąc narzucony z zewnątrz, tkwił głęboko w ustroju społecznym polskim i doskonale można go zrozumieć na tym właśnie gruncie.

Statut powstał z ducha organizacji cesarstwa z 1804 r., przeniknięty był więc temi zasadami, jakie głosił cesarz Napoleon. Władza wykonawcza spoczywała w rękach monarchy, który na wniosek rady stanu mógł uzupełnić konstytucję i prawodawstwo krajowe. Izba poselska posiadała skąpą działalność i ograniczoną swobodę głosu. Administracja i sądownictwo otrzymały nazwy francuskie, prawo cywilne zastąpił kodeks Napoleona, artykuł 4-ty da się odszukać we wszystkich nadanych przez cesarza konstytucjach. Przy tym u nas posiadał on w zastosowaniu pewne złe bardzo strony. Artykuł 4 miał być rozwiązaniem kwestji włościńskiej w myśl ogólnej zasady teoretycznej, iż wolność osobista jest pierwszym, bodaj czy nie jedynym warunkiem ludzkiego istnienia. W myśl inte-

resów wielkich właścicieli rozwiązał wszelkie wątpliwości dekret d. 21 grudnia 1807 r. w ten sposób: właściciel dóbr jest zarazem właścicielem gruntów, w ich obrębie leżących, a przez włościan i rolników trzymanyh i obrabianych. Dzięki temu „włościanin stał się zupełnie wolnym, ale jak ptak, którego z każdego drzewa, gdzie usiadł, spędzić wolno“. Stąd wytworzyć się musiało włoścogostwo, a co za tym idzie i proletarjatyzacja ludu wiejskiego.

Po za tym statut zachował przedewszystkim charakter arystokratyczny. W senacie księstwa, czyli izbie wyższej, panował żywioł szlachecki wyłącznie, w izbie poselskiej na 100 posłów 60 należało do szlachty, a 40 zaledwie do niższych stanów, chociaż faktycznie stosunek ten był jeszcze słabszy. Rada ministrów składała się wyłącznie ze szlachty, w radzie stanu zasiadał z pośród mieszczaństwa jeden tylko Staszic. Przewagę szlachty uważano za konieczną w tych okolicznościach, w jakich się znajdowało społeczeństwo nowo utworzonego księstwa. Izba poselska nie mogła dyskutować, przelewając swoje w tej mierze prawa na komisje tajnym głosowaniem wybrane. Skarbek powiada (Dzieje księstwa II): „Samowładność i nieograniczona władza monarsza, jako główna podstawa rządu: zapewnienie niektórych praw i swobód narodowych bez żadnej rękoi mi ich szanowania; nazwy i formy odbiciem dawnej narodowości będące bez istotnego

zabezpieczenia tej narodowości. Oto były główne znamiona tej kardynalnej ustawy nowego królestwa (państwa)“. A jednak ocena jest nieco zbyt surową. Jakkolwiek daleka od prawdziwych swobód narodowych, konstytucja ta posiadała bardzo poważne zalety. Nadała wszystkim wolność osobistą i równość wobec prawa. Była powołaniem biernych dotąd poddanych pruskich do praw krajowych; do życia politycznego. Była odrodzeniem organizmu politycznego: chociaż chciano z izby poselskiej zrobić coś w rodzaju trybunału francuskiego, potrafiła ona jednak utrzymać swoją godność prawdziwej reprezentacji narodowej. „Ponieważ posłom nie wolno było zabierać głosu, jak tylko w komisjach, przeto wytworzył się zwyczaj odbywania sesji nieoficjalnych, na których swoboda głosu nie była krępowaną i gdzie poddawano dyskusji projekty, krytykowano rząd i zastanawiano się nad potrzebnymi reformami. Izba nie dała się zepchnąć do serwilistycznego stanowiska, nie utraciła przeświadczenia swej samodzielności i wbrew ograniczeniom posłowie nie mogąc wygłaszać swoich mów, drukowali je, wypowiadając to, co było wyrazem potrzeb krajowych“. Choć skąpa w idee wolności, pozwalała ogółowi wypowiadać się, a przytym — w języku rodzimym, wznowiono bowiem używanie języka polskiego we wszystkich instytucjach państwowych. Wreszcie ustawa pozwoliła królowi dopełniać istniejący porządek rzeczy przez spe-

cialne urządzenia (réglements), co mu pozwoliło przy pomocy ministrów i rady stanu rozwinąć zwięzłą i krótką konstytucję w wykończoną budowę państwową, która w r. 1809 chlubnie wytrzymała próbę ogniową¹⁾.

Kołątaj umieścił w r. 1808 w swych „Uwagach nad teraźniejszym położeniem tej części ziemi polskiej, którą od pokoju Tylżyckiego zaczęto zwać księstwem Warszawskim“ — następujące znamienne słowa: „Kraj ten, uważany w swym z Saksonią złączeniu (król saski był jednocześnie księciem warszawskim) ostać się nigdy nie może. Jego więc przeznaczeniem być musi albo przyłączenie do jakiego innego mocarstwa, albo wskrzeszenie na nowo Polski i przywrócenie jej do dawnego politycznego bytu“. Zewnętrzne okoliczności pozwoliły się urzeczywistnić przewidywaniom wielkiego polityka. Księstwo warszawskie było ściśle związane z losem Napoleona, przez niego stworzone, wraz z nim musiało zginąć.

Kongres wiedeński powołał do życia nową formację. Nastąpił czwarty podział naszej ojczyzny i z ziem księstwa wykrajano Królestwo Polskie pod władzą cesarza rosyjskiego. Kongres uchwalił zasady ogólne, odnoszące się do mieszkańców wszystkich ziem dawnej Polski. Traktat, podpisany d. 3 maja

¹⁾ A. Rembowski. Przyczynek do dziejów konstytucyjnych Księstwa Warszawskiego. Kraków, 1896.

H. Konic. Rzut oka na ustawę z r. 1807. Bibl. Warsz. 1900.

1815 r., zapewniał im wolny wybór poddaństwa w jednym z 3 państw podziałowych, wolność pozostawiania w poddaństwie mieszanym dla tych, których posiadłości byłyby przecięte nową linią graniczną, ogólną amnestję, wstrzymanie konfiskat, prawo kształcenia się w akademii krakowskiej, wreszcie reprezentację i ustawy narodowe, jakie im każdy z rządów „nadać uzna za użyteczne i przyzwoite“. Nowe królestwo miało zagwarantowaną osobną ustawę i własną administrację. Dnia 25 t. m. Aleksander podpisał „zasady“ do przyszłej konstytucji, nakreślone przez bawiącego w owej dobie we Wiedniu księcia Adama Czartoryskiego. Zasady te posiadały znaczenie, jako konstytucja rządów tymczasowych, oraz, jako punkty wytyczne dla instytucji i urzędzenia, które miało otrzymać Królestwo. Niestety spaczono ten pierwotny plan. Projekt, który na tej podstawie został wypracowany, uległ gruntownej przemianie. Aleksander po przybyciu do Warszawy spędzał długie sesje nad jego poprawkami z początku ze Stanisławem Potockim, później z Nowosilcowem, któremu powierzono ostateczną redakcję¹⁾. Jemu więc do zawdzięczenia mamy, iż w konstytucji nie znalazły się ani zasadnicza zapowiedź art. 1, ani art. 19, iż spory administracyjne należyć będą do trybunałów zwyczajnych, ani art. 33, że wychowanie pu-

¹⁾ Bojasiński. Rządy tymczasowe w Królestwie Polskim, 1902.

bliczne będzie bezpłatne, ani art. 34., że miasta będą rządzone przez własnych swoich urzędników, ani wreszcie art. 37 zasad, iż konstytucja ma być „głównym i najświętszym węzłem, którym to Królestwo... złączone będzie z państwem rosyjskim“.

Pod względem systematycznego układu nowa karta stała wyżej od poprzedzających, w części będąc owocem długotrwałych a poważnych obrad, w części zaś dzięki doświadczeniu lat niedawno ubiegłych. Wymagania ówczesnej myśli teoretycznej były w niej ściśle przestrzegane — i cała karta jest dokładnym rozwinięciem nauki o podziale władzy zwierzchniczej. Pominęto jednak zupełnie praktykę, stosowaną przez rewolucję, natomiast występuje wyraźne podobieństwo do ustroju, jaki został nadany Francji, po Restauracji Burbonów. I u nas i we Francji karta była narzucona narodowi z zewnątrz, i u nas i we Francji miała oznaczać powrót do dawnych czasów przednapoleońskich i przedrewolucyjnych. Więc przywrócono instytucjom, jeżeli nie ich poprzedni charakter, to w każdym razie dawne nazwy. Tylko, że we Francji działało się to wbrew woli ludu, a w Polsce — usiłowano przypomnieniem czasów niepodległości osłabić wspomnienia ostatniej doby. Usiłowano nadać nowym organizacjom cechę ciągłej następczości, jednocześnie dążono do uniemożliwienia zbytnej ruchliwości i rzutkości. Nadając wszystkim obywatelom wolność i nietykalność, utrzymano przy

wpływach tylko klasy zamożne. Im tylko zapewniono udział w reprezentacji i dla nich tylko zachowano korzystanie z wyższych urzędów państwowych. Natomiast skasowano różnice stanowe w tej mierze, iż nie należący do danej warstwy społecznej mógł być jej przedstawicielem w sejmie, nie usuwając jednak stanowej podstawy w podziale reprezentacji.

Konstytucja Królestwa jest naogół liberalniejszą od statutu Księstwa. Konstytucja Księstwa naznaczała tylko dni 15 dla sejmu, nie dozwalała dłuższej dyskusji nad dzień jeden nad każdym projektem, odsuwała od niej wszystkich członków izby, nie należących do komisji, nadając natomiast urzędnikom, przez króla mianowanym, członkom rady stanu *ipso jure* charakter i atrybucje członków ciała prawodawczego, nie dawała sejmowi żadnej prawie kontroli nad działaniami rządu, nie otwierała drogi, którą by w sposób jawny życzenia reprezentantów narodu lub osób prywatnych do tronu dojść mogły; wyrzuciła z instytucji naszych nawet cień dawnej narodowości.

Przeciwnie, konstytucja Królestwa rozciągnęła zakres czasu na obrady sejmowe do jednego miesiąca, nadała wszystkim członkom izb równe w dyskusji prawa, odsunęła od głosowania członków rządu, poddała czynności rządu pod bliższy rozbiór przedstawicielstwa narodowego przez obowiązanie go do zdawania sprawy na każdym sejmie z działań, jakie zaszły w przerwie między jednym a dru-

gim sejmem, wreszcie pozostawiła panującemu łatwiejszą sposobność dowiadywania się o życzeniach narodu drogą podawanych przy końcu sejmu petycji. Narodowym uczuciom ludu pochlebiła przez zachowanie instytucji sądu sejmowego, obieralności urzędników, przez utrzymanie dawnych nazwisk w hierarchji magistratur sądowniczych i administracyjnych. A jednak posiada w sobie ukryte zarodki samowoli, które rozkwitły na tle takich osobistości, jak ks. Konstancy i Nowosilcow.

Starodawne prawo kardynalne: *Neminem captivabimus* było podane w tak zmienionej postaci, od czasu uchwalenia zasad, a mianowicie *Neminem captivari permittemus*, iż wprost rzeczą oczywistą się wydaje, że rząd uważał: królowi wolno więzić bez przekonania sądowego, poddanym tylko bez jego pozwolenia więzić nie wolno. A więc nietykalność osobista była tylko czczą formą. Zapewniono wolność druku, a jednocześnie wprowadzono środki ukrócenia jej nadużyć, tworzono cenzurę, a wraz z nią cały system otamowywania wolności słowa drukowanego. Zbyt ogólne określenie władzy panującego w odraczaniu sejmów, urzędzeniu pierwszego budżetu, mianowaniu członków senatu i rady stanu, w oznaczeniu siły zbrojnej — przedstawiało zbyt wiele ponęt dla despotyzmu. Losy Królestwa dowiodły, iż rząd cesarski tym ponętom oprzeć się nie umiał, nie mógł, czy też nie chciał.

Dając obecnie czytelnikowi polskiemu „Trzy konstytucje“ nasze, usiłowaliśmy teksty uzupełnić w ten sposób, by mógł on otrzymać całkowite o nich pojęcie. Teksty, dotyczące konstytucji 3-go maja, wyjęliśmy z *Volumina legum* tomu IX. Statut Księstwa warszawskiego został przedrukowany podług wydania Dziennika praw X. Warszawskiego t. I, zaś konstytucję Królestwa — wydaliśmy na podstawie tekstu: *Ustawa konstytucyjna. Charte constitutionelle.* (w Warszawie w Drukarni Rządowej Roku 1815, folio str. 47), uzupełnienia zaś do nich dodane — wyjęte są z Dziennika praw Królestwa Polskiego t. I i z współczesnych druków. Pisownię tekstów zmodernizowaliśmy, mając na względzie charakter wydawnictwa — czysto praktyczny.

I.

Konstytucja 3 maja 1791 r.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Konstytucja 3 maja 1791 r.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Ustawa rządowa.

W imię Boga, w Trójcy Świętej Jedynejo.

Stanisław August z Bożej łaski i woli narodu Król Polski, Wielki Książę Litewski, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Żmudzki, Kijowski, Wołyński, Podolski, Podlaski, Inflancki, Smoleński, Siewierski i Czernichowski. Wraz z stanami skonfederowanemi w liczbie podwójnej naród Polski reprezentującemi.

Uznając, iż los nas wszystkich od ugruntowania i wydoskonalenia konstytucji narodowej jedynie zawisł, długim doświadczeniem poznawszy zadawnione rządu naszego wady, a chcąc korzystać z pory, w jakiej się Europa znajduje, i z tej dogorywającej chwili, która nas samych sobie wróciła, wolni od hańbiących obcej przemocy nakazów, ceniąc drożej nad życie, nad szczęśliwość osobistą egzystencję polityczną, niepodległość zewnętrzną i wolność wewnętrzną narodu, którego los w ręce nasze jest powierzony, chcąc oraz na błogostwieństwo, na wdzięczność współczesnych i przyszłych pokoleń zasłużyć, mimo przeszkód, które w nas namiętność sprawować mogą, dla dobra

powszechnego, dla ugruntowania wolności, dla ocalenia ojczyzny naszej i jej granic z największą stałością ducha, niniejszą konstytucję uchwalamy i tę całkowicie za świętą, za niewzruszoną deklarujemy, dopóki naród w czasie, prawem przepisany, wyraźną wolą swoją nie uznał potrzeby odmienienia w niej jakiego artykułu. Do której to konstytucji dalsze ustawy sejmu terazniejszego we wszystkim stosować się mają.

I

Religja panująca.

Religją narodową panującą jest i będzie wiara święta Rzymska Katolicka ze wszystkimi jej prawami. Przejście od wiary panującej do jakiegokolwiek wyznania jest zabronione pod karami apostazji. Że zaś taż sama wiara święta przykazuje nam kochać bliźnich naszych, przeto wszystkim ludziom, jakiegokolwiek bądź wyznania, pokój w wierze i opiekę rządową winniśmy i dlatego wszelkich obrządków i religji wolność w krajach Polskich, podług ustaw krajowych, warujemy.

II

Szlachta ziemianie.

Szanując pamięć przodków naszych, jako fundatorów rządu wolnego, stanowi szlacheckiemu wszystkie swobody, wolności, prerogatywy pierw-

szeństwa w życiu prywatnym i publicznym najuroczyściej zapewniamy, szczególnie zaś prawa, statuty i przywileje temu stanowi od Kazimierza Wielkiego, Ludwika Węgierskiego, Władysława Jagiełły i Witolda, brata jego, Wielkiego Książęcia Litewskiego, niemniej od Władysława i Kazimierza Jagiellończyków, od Jana Alberta, Aleksandra i Zygmunta Pierwszego braci, od Zygmunta Augusta ostatniego z linii Jagiellońskiej sprawiedliwie i prawnie nadane, utwierdzamy, zapewniamy i za niewzruszone uznajemy. Godność stanu szlacheckiego w Polsce za równą wszelkim stopniom szlachectwa gdziekolwiek używanym przyznajemy. Wszystką szlachtę równymi być między sobą uznajemy, nie tylko co do starania się o urzędy i o sprawowanie posług ojczyźnie, honor, sławę, pożytek przynoszących, ale oraz co do równego używania przywilejów i prerogatyw, stanowi szlacheckiemu służących, nadewszystko zaś prawa bezpieczeństwa osobistego, wolności osobistej i własności gruntowej i ruchomej tak, jak od wieków każdemu służyły, świątobliwie, nienaruszenie zachowane mieć chcemy i zachowujemy, zaręczając najuroczyściej, iż przeciwko własności czyjejkolwiek żadnej odmiany lub ekscypcji w prawie niedopuszczymy, owszem najwyższa władza krajowa i rząd, przez nią ustanowiony, żadnych pretensji pod pretekstem *jurium regalium* i jakimkolwiek innym pozorem do własności obywatelskich bądź w części, bądź w całości rościć sobie nie będzie. Dlaczego

bezpieczeństwo osobiste i wszelką własność, komukolwiek z prawa przynależną, jako prawdziwy społeczność węzeł, jako źrenicę wolności obywatelskiej szanujemy, zabezpieczamy, utwierdzamy i, aby na potomne czasy szanowane, ubezpieczone i nienaruszone zostawały, mieć chcemy. Szlachtę za najpierwszych obrońców wolności i niniejszej konstytucji uznajemy. Każdego szlachcica cnocie, obywatelstwu i honorowi jej świętość do szanowania, jej trwałość do strzeżenia poruczamy, jako jedyną twierdzę ojczyzny i swobód naszych.

III.

Miasta i mieszczenie.

Prawo na teraźniejszym sejmie zapadłe pod tytułem: „Miasta Nasze Królewskie wolne w państwach Rzeczypospolitej“¹⁾ w zupełności utrzymane mieć chcemy i za część niniejszej konstytucji deklarujemy, jako prawo wolnej szlachcie polskiej dla bezpieczeństwa ich swobód i całości wspólnej ojczyzny, nową, prawdziwą i skuteczną dającą siłę.

IV.

Chłopi włościanie.²⁾

Lud rolniczy, z pod którego ręki płynie najbogatniejsze bogactw krajowych źródło, który najliczniejszą w narodzie stanowi ludność, a zatem najdzielniejszą kraju siłę, tak przez sprawiedliwość, ludzkość

i obowiązki chrześcijańskie, jako i przez własny nasz interes dobrze zrozumiany, pod opiekę prawa i rządu krajowego przyjmujemy, stanowiąc, iż odtąd jakiebykolwiek swobody, nadania, lub umowy dziedzice z włościanami dóbr swoich autentycznie ułożyli, czyliby te swobody, nadania i umowy były z gromadami, czyli też z każdym osobno wsi mieszkańcem zrobione, będą stanowić wspólny i wzajemny obowiązek, podług rzetelnego znaczenia warunków i opisu zawartego w takowych nadaniach i umowach, pod opiekę rządu krajowego podpadający. Układy takowe i wynikające z nich obowiązki, przez jednego właściciela gruntu dobrowolnie przyjęte, nie tylko jego samego, ale i następców jego, lub prawa nabywców tak wiązać będą, iż ich nigdy samowolnie odmieniać nie będą mogli. Nawzajem włościanie jakiegokolwiek bądź majątności od dobrowolnych umów, przyjętych nadań i z niemi złączonych powinności usuwać się inaczej nie będą mogli, tylko w takim sposobie i z takimi warunkami, jak w opisach tychże umów postanowione mieli, które, czy na wieczność, czy do czasu przyjęte, ściśle ich obowiązywać będą. Zawarowawszy tym sposobem dziedziców przy wszelkich pożytkach od włościan im należących, a chcąc, jak najskuteczniej zachęcić pomnożenie ludności krajowej, ogłaszamy wolność zupełną dla wszystkich ludzi tak nowo przybywających, jako i tych, którzyby, pierwiej z kraju oddaliwszy się, teraz do ojczyzny powrócić

chcieli, tak dalece, że każdy człowiek do państwa Rzeczypospolitej nowo z którejkolwiek strony przybyły, lub powracający, jak tylko stanie nogą na ziemi Polskiej, wolnym jest zupełnie użyć przemysłu swego, jak i gdzie chce, wolny jest czynić umowy na osiadłość, roboczną lub czynsze, jak i dopóki się umówi, wolny jest osiadać w mieście lub na wsiach, wolny jest mieszkać w Polsce, lub do kraju powrócić, uczyniwszy zadosyć obowiązkom, które dobrowolnie na siebie przyjął.

V.

Rząd czyli oznaczenie władz publicznych.

Wszelka władza społeczności ludzkiej początek swój bierze z woli narodu. Aby więc całość państw, wolność obywatelska i porządek społeczności w równej wadze na zawsze zostawały, trzy władze rząd narodu Polskiego składać powinny, i z woli prawa niniejszego na zawsze składać będą, to jest władza prawodawcza w stanach zgromadzonych, władza najwyższa wykonawcza w królu i straży i władza sędziowska w jurysdykcjach, na ten koniec ustanowionych, lub ustanowić się mających.

VI.

Sejm czyli władza prawodawcza.

Sejm czyli stany zgromadzone na dwie izby dzielić się będą: na izbę poselską i na izbę

senatorską pod prezydencją króla. Izba poselska, jako wyobrażenie i skład wszechwładztwa narodowego, będzie świątynią prawodawstwa. Przeto w izbie poselskiej najpierwej decydowane będą wszystkie projekty. 1-mo. Co do praw ogólnych, to jest: konstytucyjnych, cywilnych, kryminalnych i do ustanowienia wieczystych podatków, w których to materjach propozycje od tronu województwom, ziemiom i powiatom do rozstrząśnienia podane, a przez instrukcje do izby przychodzące, najpierwsze do decyzji wzięte być mogą. 2-do. Co do uchwał sejmowych, to jest: poborów doczesnych, stopnia monety, zaciągnięcia długu publicznego, nobilitacji i innych nagród przypadkowych, rozkładu wydatków publicznych, ordynaryjnych i ekstraordynaryjnych, wojny, pokoju, ostatecznej ratyfikacji traktatów związkowych i handlowych, wszelkich dyplomatycznych aktów i umów, do prawa narodów ściągających się, kwitowania magistratur wykonawczych i tym podobnych zdarzeń, głównym narodowym potrzebom odpowiadających, w których to materjach propozycje od tronu, prosto do izby poselskiej przychodzić mające, pierwszeństwo w prowadzeniu mieć będą. — Izby senatorskiej, złożonej z biskupów, wojewodów, kasztelanów i ministrów, pod prezydencją króla, mającego prawo raz dać *votum* (głos) swoje, drugi raz *paritate* (równy podział głosów) rozwiązywać osobiście lub nadesłaniem zdania swego do teje izby, obo-

wiązkiem jest: 1-mo. Każde prawo, które po przejściu formalnym w izbie poselskiej natychmiast przesłane być powinno, przyjąć lub wstrzymać do dalszej narodu deliberacji, opisaną w prawie większości głosów. Przyjęcie moc i świętość prawa nadawać będzie. Wstrzymanie zaś zawiesi tylko prawo do przyszłego ordynaryjnego sejmu, na którym, gdy powtórna nastąpi zgoda, prawo zawieszony od senatu przyjętym być musi. 2-do. Każdą uchwałę sejmową w materjach wyżej wyliczonych, którą izba poselska senatowi przysłać natychmiast powinna, wraz z tąż izbą poselską większością głosów decydować, a złączona izb obydwuch większość, podług prawa opisana, będzie wyrokiem i wolą stanów. Warujemy, iż senatorowie i ministrowie w obiektach sprawowania się z urzędowania swego bądź w straży, bądź w komisji, *voitum decisivum* (głos decydujący) w sejmie nie będą mieli, i tylko zasiadać w ten czas w senacie mają dla dania eksplicacji na żądanie sejmu. Sejm zawsze gotowym będzie: prawodawczy i ordynaryjny. Rozpoczynać się ma co dwa lata, trwać zaś będzie podług opisu prawa o sejmach. Gotowy, w potrzebach nagłych zwołany, stanowić ma o tej tylko materji, do której zwołany będzie, lub o potrzebie, po czasie zwołania przypadłej; prawo żadne na tym ordynaryjnym sejmie, na którym ustanowione było, znoszone być nie może. Komplet sejmu składać się będzie z liczby osób niższym prawem opisanej,

tak w izbie poselskiej, jako i w izbie senatorskiej. Prawo o sejmikach, na teraźniejszym sejmie ustanowione, jako najistotniejszą zasadę wolności obywatelskiej, uroczyście zabezpieczamy. Jako zaś prawodawstwo, sprawowane być nie może przez wszystkich, i naród wyręcza się w tej mierze przez reprezentantów czyli posłów swoich dobrowolnie wybranych, przeto stanowimy, iż posłowie, na sejmikach obrani, w prawodawstwie i ogólnych narodu potrzebach, podług niniejszej konstytucji, uważani być mają, jako reprezentanci całego narodu, będąc składem ufności powszechnej. Wszystko i wszędzie większością głosów udecydowane być powinno; przeto *liberum veto*, konfederacje wszelkiego gatunku i sejmy konfederackie, jako duchowi niniejszej konstytucji przeciwne, rząd obalające, społeczność niszczące, na zawsze znosimy. Zapobiegając z jednej strony gwałtownym i częstym odmianom konstytucji narodowej, z drugiej, uznając potrzebę wydoskonalenia onej, po doświadczeniu jej skutków, co do pomyślności publicznej, porę i czas rewizji i poprawę konstytucji co lat dwadzieścia pięć oznaczamy. Chcąc mieć takowy sejm konstytucyjny ekstraordynaryjnym podług osobnego o nim prawa opisu.

VII.

Król, władza wykonawcza.

Żaden rząd najdoskonalszy, bez dzielnej władzy wykonawczej stać nie może. Szczęśliwość na-

rodu od praw sprawiedliwych, praw skutek od ich wykonania zależy. Doświadczenie nauczyło, że zaniedbanie tej części rządu nieszczęściami nappełniło Polskę. Zawarowawszy przeto wolnemu narodowi Polskiemu władzę praw sobie stanowienia i moc baczności nad wszelką wykonawczą władzą, oraz wybierania urzędników do magistratur, władzę najwyższego wykonywania praw królowi w radzie jego oddajemy, która to rada strażą praw³ zwać się będzie. Władza wykonawcza do pilnowania praw i onych pełnienia ściśle jest obowiązana. Tam czynną z siebie będzie, gdzie prawa pozwalają, gdzie prawa potrzebują dozoru egzekucji, a nawet silnej pomocy. Posłuszeństwo należy się jej zawsze od wszystkich magistratur; moc przynaglania nieposłuszne i zaniedbujące swe obowiązki magistratury w jej ręku zostawiamy. Władza wykonawcza nie będzie mogła praw stanowić ani tłumaczyć, podatków i poborów pod jakimkolwiek imieniem nakładać, długów publicznych zaciągać, rozkładu dochodów skarbowych przez sejm zrobionego odmieniać, wojny wydawać, pokoju ani traktatów i żadnego aktu dyplomatycznego *defnive* (ostatecznie) zawierać. Wolno jej tylko będzie tymczasowe z zagranicznymi prowadzić negocjacje, oraz tymczasowe i potoczne dla bezpieczeństwa i spokojności kraju wynikające potrzeby załatwiać, o których najbliższemu zgromadzeniu sejmowemu donieść winna. Tron Polski elekcyjnym przez familje mieć na zawsze chcemy

i stanowimy. Doznane klęski bezkrólewioń, perjo-
dycznie rząd wywracających, powinność ubezpie-
czenia losu każdego mieszkańca ziemi Polskiej,
i zamknięcie na zawsze drogi wpływom mocarstw
zagranicznych, pamięć świetności i szczęścia oj-
czyzny naszej, za czasów familji ciągle panujących,
potrzeba odwrócenia od ambicji tronu obcych,
i możliwych Polaków zwrócenia do jednomyślnego
wolności narodowej pielęgnowania, wskazały roz-
tropności naszej oddanie tronu Polskiego prawem
następstwa. Stanowimy przeto, iż po życiu, jakiego
nam dobroć Boska pozwoli, elektor dzisiejszy Sa-
ski w Polsce królować będzie; dynastja przyszłych
królów Polskich zacznie się na osobie Fryderyka
Augusta, dzisiejszego elektora Saskiego, którego
sukcesorem *de lumbis* z płci męskiej tron Polski
przeznaczamy. Najstarszy syn króla panującego po
ojcu na tron następować ma. Gdyby zaś dzisiej-
szy elektor saski nie miał potomstwa płci męskiej,
tedy mąż przez elektora, za zgodą stanów zgro-
madzonych, córce jego dobrany, zaczynać ma linję
następstwa z płci męskiej do tronu Polskiego. Dla-
czego Marję Augustę Nepomucenę, córkę elektora,
za infantkę Polską deklarujemy, zachowując przy
narodzie prawo, żadnej preskrypcji podpadać nie
mogące, wybrania do tronu drugiego domu, po
wygaśnięciu pierwszego. — Każdy król, wstępując
na tron, wykona przysięgę Bogu i narodowi, na
zachowanie konstytucji niniejszej, na *pacta conventa*,

które ułożone będą z dzisiejszym elektorem Saskim, jako przeznaczonym do tronu, i które tak, jak dawne, wiązać go będą. Osoba króla jest święta i bezpieczna od wszystkiego. Nic sam przez się nie czyniący za nic w odpowiedzi narodowi być nie może. Nie samowładcą, ale ojcem i głową narodu być powinien i tym go prawo i konstytucja niniejsza być uznaje i deklaruje. Dochody tak, jak będą w paktach konwentach opisane, i prerogatywy tronowi właściwe niniejszą konstytucją dla przyszłego elekta zawarowane, tkniętymi być nie będą mogły. Wszystkie akta publiczne, trybunały, sądy, magistratury, monety, stemple pod królewskim isć powinny imieniem. Król, któremu wszelka moc dobrze czynienia zostawiona być powinna, mieć będzie *ius agratiandi* na śmierć skazanych, prócz *in criminibus status*. Do króla rozrządzenie najwyższe siłami zbrojnemi krajowemi w czasie wojny i nominowanie komendantów wojska należyć będzie, z wolną atoli ich odmianą za wolą narodu, patentować oficerów i mianować urzędników podług prawa niższego opisu, nominować biskupów i senatorów podług opisu tegoż prawa, oraz ministrów, jako urzędników pierwszych władzy wykonawczej jego będzie obowiązkiem. — Straż czyli rada królewska, do dozoru, całości i egzekucji praw królowi dodana, składać się będzie: 1-mo z prymasa, jako głowy duchowieństwa Polskiego, i jako prezesa komisji edukacyjnej, mogą-

cego być wyręczonym w straży przez pierwszego *ex ordine* biskupa, którzy rezolucji podpisywać nie mogą; 2-do z pięciu ministrów, to jest: ministra policji, ministra pieczęci, ministra *belli*, ministra skarbu, ministra do spraw zagranicznych; 3-tio. z dwóch sekretarzy, z których jeden protokół straży, drugi protokół spraw zagranicznych trzymać będą; obydwaj bez *votum* decydującego. Następca tronu, z małoletności wyszedłszy i przysięgę na konstytucję wykonawszy, na wszystkich straży posiedzeniach, lecz bez głosu przytomnym być może. Marszałek sejmowy, jako na dwa lata wybrany, wchodzić będzie w liczbę zasiadających w straży, bez wdawania się w ich rezolucje, jedynie dla zwołania sejmu gotowego w takim zdarzeniu, gdyby on uznał w przypadkach koniecznego zwołania sejmu gotowego wymagających, rzetelną potrzebę, a król go zwołać wzbraniał się, tedy tenże marszałek do posłów i senatorów wydać powinien listy okólne, zwołując onych na sejm gotowy i powody zwołania tego wyrażając. Przypadki zaś do koniecznego zwołania sejmu są tylko następujące: 1-mo. W gwałtownej potrzebie do prawa narodów ściągającej się, a szczególnie w przypadku wojny ościennej. 2-do. W przypadku wewnętrznego zamieszania, grożącego rewolucją w kraju lub kolizją między magistraturami. 3-tio. W widocznym powszechnego głosu niebezpieczeństwie. 4-to W osierociałym stanie ojczyzny przez śmierć

króla lub niebezpiecznej jego chorobie. Wszystkie rezolucje w straży rozstrząsane będą przez skład wyżej wspomniany, decyzja królewska po wysłuchanych wszystkich zdaniach przeważać powinna, aby jedna była w wykonywaniu prawa wola; przeto każda ze straży rezolucja pod imieniem królewskim i z podpisem ręki jego wychodzić będzie, powinna jednak być podpisana także przez jednego z ministrów, zasiadających w straży, i tak podpisana do posłuszeństwa wiązać będzie, i dopełnioną być ma bądź przez komisje, bądź przez jakiekolwiek magistratury wykonawcze, w tych jednak szczególnie materjach, które wyraźnie niniejszym prawem wyłączone nie są. W przypadku, gdyby żaden z ministrów zasiadających decyzji podpisać nie chciał, król odstąpi od tej decyzji, a gdyby przy niej upierał się, marszałek sejmowy, w tym przypadku, upraszać będzie o zwołanie sejmu gotowego; i jeżeli król spóźniać będzie zwołanie, marszałek to wykonać powinien. — Jako nominowanie wszystkich ministrów, tak i wezwanie z nich jednego od każdej administracji wydziału do rady swojej czyli straży króla jest prawem. Wezwanie to ministra do zasiadania w straży na lat dwa będzie z wolnym onego nadal przez króla potwierdzeniem. Ministrowie, do straży wezwani, w komisjach zasiadać nie mają. W przypadku zaś, gdyby większość dwóch trzecich wotów sekretnych obydwuch izb złączonych na sejmie ministra bądź w straży, bądź w urzęd-

dzie odmiany żądała, król natychmiast na jego miejsce innego nominować powinien. Chcąc, aby straż praw narodowych obowiązana była do ścisłej odpowiedzialności narodowi za wszelkie onych przestępstwa, stanowimy, iż, gdy ministrowie będą oskarżeni przez deputację do egzaminowania ich czynności wyznaczoną o przestępstwo prawa, odpowiadać mają z osób i majątków swoich. W wszelkich takowych oskarżeniach stany zgromadzone prostą większością wotów izb złączonych odesłać obwiniomych ministrów mają do sądów sejmowych po sprawiedliwe i wyrównywające przestępstwu ich ukaranie lub przy dowiedzionej niewinności od sprawy i kary uwolnienie. Dla porządnego władzy wykonawczej dopełnienia, ustanawiamy oddzielne komisje, mające związek ze strażą i obowiązane do posłuszeństwa tejże straży. Komisarze do nich wybierani będą przez sejm do sprawowania urzędów swoich w przeciągu czasu, prawem opisanego. Komisje te są: 1-mo. edukacji. 2-do. policji. 3-tio. wojska. 4-to skarbu. Komisje porządkowe wojewódzkie na tym sejmie ustanowione, równie do dozoru straży należące, odbierać będą rozkazy przez wyżej wspomniane pośrednicze komisje, *respective* co do obiektów każdej z nich władzy i obowiązków.

VIII.

Władza sądownicza.

Władza sądownicza nie może być wykonywaną ani przez władzę prawodawczą, ani przez króla,

lecz przez magistratury na ten koniec ustanowione i wybierane. Powinna zaś być tak do miejsc przywiązana, żeby każdy człowiek bliską dla siebie znalazł sprawiedliwość, żeby przestępny widział wszędzie groźną nad sobą rękę krajowego rządu. Ustanawiamy przeto: 1-mo. Sądy pierwszej instancji dla każdego województwa, ziemi i powiatu, do których sędziowie wybierani będą na sejmikach. Sądy pierwszej instancji zawsze będą gotowe i czuwające na oddanie sprawiedliwości tym, którzy jej potrzebują. Od tych sądów iść będzie apelacja na trybunały główne dla każdej prowincji być mające, złożone równie z osób na sejmikach wybranych. I te sądy tak pierwszej, jako i ostatniej instancji będą sądami ziemskimi dla szlachty i wszystkich właścicieli ziemskich z kimkolwiek, *in causis iuris et facti*. 2-do. Juryzdykcje zaś sądowe wszystkim miastom podług prawa sejmu teraźniejszego: O miastach wolnych królewskich. 3-tio. Sądy referendarskie dla każdej prowincji osobne mieć chcemy w sprawach włościan wolnych dawnemi prawami sądowi temu poddanych. 4-to. Sądy zadworne, asesorskie, relacyjne i kurlandzkie zachowujemy. 5-to. Komisje wykonawcze będą miały sądy w sprawach do swej administracji należących. 6-to. Oprócz sądów w sprawach cywilnych i kryminalnych dla wszystkich stanów, będzie sąd najwyższy, sejmowy zwany, do którego przy otwarciu każdego sejmu obrane będą osoby. Do tego sądu

należć będą występki przeciwko narodowi i królowi, czyli *crimina status*. Nowy kodeks praw cywilnych i kryminalnych przez wyznaczone przez sejm osoby spisać rozkazujemy.

IX.

Regiencja.

Straż będzie oraz regiencją, mając na czele królowę, albo w jej nieprzytomności prymasa. W tych trzech tylko przypadkach miejsce mieć może regiencja: 1-mo. w czasie małoletności króla. 2-do. w czasie niemocy, trwale pomieszanie zmysłów sprawującej. 3-tio. w przypadku, gdyby król był wzięty na wojnie. Małoletność trwać tylko będzie do lat 18 zupełnych; a niemoc względem trwałego pomieszania zmysłów deklarowaną być nie może, tylko przez sejm gotowy większością wotów trzech części przeciwko czwartej izb złączonych. W tych przeto trzech przypadkach prymas Korony Polskiej sejm natychmiast zwołać powinien, a gdyby prymas tę powinność zwłóczył, marszałek sejmowy listy okólne do posłów i senatorów wyda. Sejm gotowy urządzi kolej zasiadania ministrów w regiencji i królowę do zastąpienia króla w obowiązkach jego umocuje. A gdy król w pierwszym przypadku z małoletności wyjdzie, w drugim do zupełnego przyjdzie zdrowia, w trzecim z niewoli powróci, regiencja rachunek z czynności swoich oddać mu powinna i odpowiadać narodowi za

czas swego urzędowania tak, jak jest przepisano o straży na każdym ordynaryjnym sejmie, z osób i majątków swoich.

X.

Edukacja dzieci królewskich.

Synowie królewscy, których do następstwa tronu konstytucja przeznacza, są pierwszymi dziećmi ojczyzny, przeto bacność o dobre ich wychowanie do narodu należy, bez uwłóczenia jednak prawom rodzicielskim. Za rządu królewskiego sam król z strażą i wyznaczonym od stanów dozorcą edukacji królewiców wychowaniem ich zatrudniać się będzie. Za rządu regencji też z wspomnianym dozorcą edukację ich powierzoną mieć sobie będzie. W obydwóch przypadkach dozorca, od stanów wyznaczony, donosić winien na każdym ordynaryjnym sejmie o edukacji i postępku królewiców. Komisji zaś edukacyjnej powinnością będzie podać układ instrukcji i edukacji synów królewskich do potwierdzenia sejmowi, a to, aby jednostajne w wychowaniu ich prawidła wpajały ciągle i wczesnie w umysły przyszłych następców tronu religję, miłość cnoty, ojczyzny, wolności i konstytucji krajowej.

XI.

Siła zbrojna narodo wa.

Naród winien jest sobie samemu obronę od napaści i dla przestrzegania całości swojej. Wszyscy

przeto obywatele są obrońcami całości i swobód narodowych. Wojsko nic innego nie jest, tylko wyciągnięta siła obronna i porządna z ogólnej siły narodu. Naród winien wojsku swemu nagrodę i poważanie za to, iż się poświęca jedynie dla jego obrony. Wojsko winno narodowi strzeżenie granic i spokojności powszechnej, słowem winno być jego najsilniejszą tarczą. Aby przeznaczenia tego dopełniło niemylnie, powinno zostawać ciągle pod posłuszeństwem władzy wykonawczej, stosownie do opisów prawa, powinno wykonać przysięgę na wierność narodowi i królowi i na obronę konstytucji narodowej. Użytym być więc wojsko narodowe może na ogólną kraju obronę, na strzeżenie fortec i granic, lub na pomoc prawu, gdyby kto egzekucji jego nie był posłusznym.

grono obywateli za obrońców ojczyzny i swobód
 narodości. Wskazywać należy na to, że jest to
 wyrażenie się obywateli i narodu z ogólnym
 zrywem narodu, który walczy o swobodę i
 powstanie z tego, że jest powstaniem dla jego
 obywateli. Wskazywać należy na to, że jest to
 i społeczność powstania, która w tym czasie
 następuje. Wskazywać należy na to, że jest to
 albo tematyka powstania, która w tym czasie
 staje się wyjątkowo ważną, ponieważ do
 opisu czasu, ponieważ wyjątkowo ważne jest
 znaczenie narodu i ludów; w tym czasie
 ma znaczenie. Wskazywać należy na to, że jest to
 dowód na to, że jest to powstanie, w tym czasie
 formę i granicę, która w tym czasie, gdyż to
 oznacza, że jest to powstanie.

Wskazywać należy na to, że jest to powstanie, w tym czasie
 ma znaczenie. Wskazywać należy na to, że jest to
 dowód na to, że jest to powstanie, w tym czasie
 formę i granicę, która w tym czasie, gdyż to
 oznacza, że jest to powstanie.

Wskazywać należy na to, że jest to powstanie, w tym czasie
 ma znaczenie. Wskazywać należy na to, że jest to
 dowód na to, że jest to powstanie, w tym czasie
 formę i granicę, która w tym czasie, gdyż to
 oznacza, że jest to powstanie.

II.

Konstytucja Księstwa Warszawskiego.

22. VII. 1807

Konstytucja Księstwa Warszawskiego.

Ustawa konstytucyjna Księstwa
Warszawskiego.

Tytuł I.

Artykuł 1.

Religia katolicka, apostolska, rzymska jest religją Stanu.

Artykuł 2.

Wszelka cześć religijna jest wolna i publiczna.

Artykuł 3.

Księstwo Warszawskie podzielone będzie na sześć djecezji; będzie w nim jedno arcybiskupstwo i pięć biskupstw.

Artykuł 4.

Znosi się niewola. Wszyscy obywatele są równi przed obliczem prawa; stan osób zostaje pod opieką trybunałów.⁴

Tytuł II.

o r z ą d z i e.

Artykuł 5.

✓ Korona książęca Warszawska jest dziedziczną w osobie króla Saskiego, jego potomków, dzie-

dziców i następców, podług porządku następstwa ustanowionego w domu Saskim.

Artykuł 6.

Rząd jest w osobie króla.

On sprawuje w całej swojej zupełności urzędowania władzy wykonawczej.

Przy nim jest praw początkowanie.

Artykuł 7.

Król może zdać na wicekróla część swojej władzy, której jemu samemu przez siebie sprawować nie będzie się podobało.

Artykuł 8.

Jeżeli królowi nie podoba się mianować wicekróla, mianuje prezesa rady ministrów.

W tym przypadku interesy rozmaitych ministrów będą roztrząsane w tej radzie, dla przedstawienia ich królowi do potwierdzenia.

Artykuł 9.

Król zwołuje, odracza i wyznacza dzień na zgromadzenie głównego sejmku.

Zwołuje także sejmiki, czyli zgromadzenia powiatowe i zgromadzenia gminne.

Prezyduje w senacie, gdy to przyzwoitym osądzi.

Artykuł 10.

Dobra korony książęcej składają się, naprzód

z rocznego dochodu, wynoszącego siedm milionów zł. Pols. przez połowę w dobrach królewskich, a przez połowę w gotowizine ze skarbu publicznego; powtóre z pałacu królewskiego w Warszawie i z pałacu Saskiego.

Tytuł III.

o ministrach i radzie stanu.

Artykuł 11.

Skład ministerjum jest następujący:

minister sprawiedliwości,
 minister wewnętrzny i czci religijnych,
 minister wojny,
 minister policji,
 minister sekretarz stanu.

Ministrowie są odpowiedzialnymi.

Artykuł 12.

Gdy się królowi spodoba zdać na wicekróla część władzy swojej, której sobie samemu nie zachował, każdy z ministrów pracuje oddzielnie z wicekrólem.

Artykuł 13.

Kiedy król nie mianował wicekróla, ministrowie zgromadzają się na radę ministrów stosownie do tego, co się rzekło wyżej w VIII artykule.

Artykuł 14.

Rada stanu składa się z ministrów.

Zgromadza się pod prezydencją króla, lub wicekróla, albo prezesa, mianowanego przez króla.

✓ Artykuł 15.

Rada stanu roztrząsa, układa i stanowi projekty do praw, lub urzędzenia administracji publicznej, które przekłada każdy minister w przedmiotach, tyczących się swych wydziałów.

Artykuł 16.

Czterech referendarzów przydanych jest do rady stanu: już to dla przygotowania spraw administracyjnych i tych, w których rada daje wyroki, jako sąd kasacyjny; już też dla znoszenia się rady z komisjami izby poselskiej.

Artykuł 17.

Rada stanu rozpoznaje zajścia o jurysdykcję, zachodzące między władzami administracyjnymi i władzami sądownymi, tudzież co w administracji pod spór podpada, jako też oddanie pod sąd urzędników administracji publicznej.

Artykuł 18.

Stanowienia, projekty do praw, wyroki i urzędzenia (*règlements*), roztrząsane w radzie stanu, podlegają zatwierdzeniu królewskiemu.

Tytuł IV.
o sejmie głównym.

Artykuł 19.

Sejm główny składa się z dwóch izb, to jest z izby pierwszej, czyli izby senatorskiej i z drugiej izby, czyli poselskiej.

Artykuł 20.

Sejm główny zgromadza się co dwa lata w Warszawie; a to w czasie oznaczonym aktem zwołującym, wydanym od króla.

Sejm nie trwa dłużej, jak dni 15.

Artykuł 21.

Do niego właściwie należy naradzanie się względem prawa podatkowego, czyli prawa przychodów skarbowych, względem praw tyczących się odmian, które uczynić wypada, bądź w prawodawstwie cywilnym, bądź w prawodawstwie kryminalnym, bądź też w systemacie mennicznym.

Artykuł 22.

Projekty do praw, ułożone w radzie stanu, będą przesyłane głównemu sejmowi za rozkazem króla, uchwalone od izby poselskiej sekretnym kreskowaniem i większością kresków, a potem podane pod sankcję senatu.

Tytuł V.
o senacie.

Artykuł 23.

Senat składa się z ośmnastu członków, to jest:
sześciu biskupów,
sześciu wojewodów,
sześciu kasztelanów.

Artykuł 24.

Wojewodów i kasztelanów król mianuje, biskupów król mianuje, a Stolica Święta instytucję daje.

Artykuł 25.

W senacie prezyduje jeden z jego członków, mianowany na to od króla.

Artykuł 26.

Urzędowania senatorów są dożywotne.

Artykuł 27.

Projekty do praw, uchwalone w izbie poselskiej, stosownie do tego, co się niżej powie, przesyłają się do sankcji senatu.

Artykuł 28.

Senat potwierdza prawo, wyjąwszy w przypadkach następujących:

- 1). Jeżeli prawo uchwalone nie było podług formalności, przepisanych konstytucją, lub

jeżeli obrady zdarzonym gwałtem jakim zamieszane zostały.

- 2). Jeżeli mu wiadomo, że prawo nie było przyjęte większością głosów.
- 3). Jeżeli senat uznaje, że prawo jest przeciwne albo bezpieczeństwu kraju, albo przepisom niniejszej Ustawy Konstytucyjnej.

Artykuł 29.

W przypadku, gdyby dla jednej z powyższych pobudek odmówił senat sankcji prawu jakiemu, tenże senat nadaje królowi (przez uchwałę wyszczególniającą powody) potrzebną moc do uchylecia uchwały poselskiej.

Artykuł 30.

Kiedy odmówienie sankcji ze strony senatu gruntuje się na jednym z dwóch pierwszych wypadków w artykule 28 wytkniętych, na ów czas król po wysłuchaniu rady stanu może nakazać odesłanie projektu prawa do izby poselskiej z zaleceniem, ażeby porządnie postępowała. Jeżeliby zaś tenże sam nieład został ponowiony, bądź w porządku zgromadzenia, bądź w formalnościach, obradom przepisanych, izba poselska tym samym jest rozpuszczona i król nakazuje nowe wybory.

Artykuł 31.

W przypadku rozwiązania izby poselskiej prawo,

tyczące się przychodów skarbowych, zostaje przedłużone na rok jeden, a prawa cywilne lub kryminalne mają mieć moc swoją bez żadnego określenia i zmiany.

Artykuł 32.

Gdy senat odmówił sankcji prawu, może również król i we wszystkich przypadkach mianować nowych senatorów i odesłać potym prawo do senatu.

Z tym wszystkim senat nie będzie mógł być złożonym z więcej, jak sześciu biskupów, dwunastu wojewodów i dwunastu kasztelanów.

Artykuł 33.

Gdy król użył prawa, nadanego artykułem poprzedzającym, na ów czas miejsca wakujące w senacie między wojewodami i kasztelanami dopóty nie będą osadzone, póki senat nie zmniejszy się do liczby 23 artykułem oznaczonej.

Artykuł 34.

Skoro senat potwierdził prawo, lub król, pomimo pobudek uchwały senatu, nakazał je ogłosić, projekt ten staje się prawem natychmiast obowiązującym.

Tytuł VI.

o izbie poselskiej.

Artykuł 35.

Izba poselska składa się:

- 1) Z sześciudziesiąt posłów, mianowanych na

sejmikach, czyli zgromadzeniach szlachty każdego powiatu, licząc po jednym z powiatu.

Posłowie powinni mieć najmniej 24 lat skończonych, być w zupełnym używaniu praw swoich, lub być usamowolnionymi.

2) Z czterdziestu deputowanych od gmin.

Artykuł 36.

Cały kraj Księstwa Warszawskiego dzieli się na czterdzieści zgromadzeń gminnych, to jest, ośm w mieście Warszawie, a 32 na resztę kraju.⁵

Artykuł 37.

Każde zgromadzenie gminne powinno liczyć w sobie przynajmniej 600 obywateli, mających prawo głosowania.⁶

Artykuł 38.

Członki izby poselskiej zostają wciąż na urzędzie lat dziewięć. Odnawiają się w trzeciej części co lat trzy.

A zatym, i to na pierwszy raz, trzecia część członków izby poselskiej zostanie na urzędzie tylko przez trzy lata, a druga trzecia część przez lat sześć.

Lista wychodzących członków w tych dwóch epokach przez los się ustanowi.

Artykuł 39.

W izbie poselskiej prezyduje marszałek, wybrany z jej łona, a od króla mianowany.

Artykuł 40.

Izba poselska uchwała o projektach do praw, które potym przesyłają się pod sankcję senatu.

Artykuł 41.

Każdego sejmku też izba mianuje większością sekretnych kresek trzy komisje, składające się każda z pięciu członków, to jest:

- komisję przychodów skarbowych,
- komisję prawodawstwa cywilnego,
- komisję prawodawstwa kryminalnego.

Marszałek, prezydujący w izbie poselskiej, donosi przez poselstwo radzie stanu o mianowaniu rzeczonych komisji.

Artykuł 42.

Gdy rada stanu projekt do prawa ułoży, uwiadamia o tym komisję, której się tyczy przedmiot prawa, przez ministra tego wydziału, do którego się tenże przedmiot ściąga, i za pośrednictwem referendarzów, przydanych do rady stanu.

Jeżeli komisja ma jakie uwagi do przełożenia względem projektu do prawa, zgromadza się u tegoż ministra. Referendarze, którym polecone było doniesienie o projekcie do prawa, przypuszczeni są do tych konferencji.

Artykuł 43.

Jeżeli komisja obstaje przy swoich uwagach

i żąda określenia w projekcie do prawa, minister donosi o tym radzie stanu.

Rada stanu może przypuścić członków komisji do roztrząsania w gronie swoim szczegółów projektu do prawa, które zdawały się potrzebować określenia.

Artykuł 44.

Rada stanu powziąwszy wiadomość o uwagach komisji, bądź z doniesienia ministra, bądź przez roztrząśnienie w jej zgromadzeniu zaszcze, stanowi ostatecznie opis projektu do prawa, który się przesyła do izby poselskiej, aby o nim stanowiono.

Artykuł 45.

Członki rady stanu są tym samym członkami izby poselskiej; zasiadają w niej i mają głos stanowczy.

Artykuł 46.

Członki tylko rady stanu i członki komisji poselskiej mają prawo mówienia w izbie, bądź w przypadku zgodności rady i komisji, względem projektu do prawa, końcem dobitniejszego wystawienia pożytków jego; bądź w przypadku rozróżnienia zdań, końcem jawniejszego okazania lub zbijania nieprzyzwoitości onegoż.

Żaden inny członek nie może zabierać głosu względem projektu do prawa.

Artykuł 47.

Członki komisji mogą oświadczyć zdanie swoje osobiste, względem projektu do prawa, a to bądź gdy z większością zdań w komisji, bądź gdy z mniejszością trzymali.

Przeciwnie zaś członki rady stanu mogą tylko mówić za projektem do prawa, ułożonym w radzie.

Artykuł 48.

Gdy marszałek, prezydujący w izbie poselskiej, uzna, iż rzecz dosyć jest wyjaśnioną, może koniec uczynić roztrząsaniu i podać projekt prawa do kreskowania.

Izba kreskuje sekretnie, i stanowi prostą większością kresek.

Artykuł 49.

Gdy prawo przejdzie, izba poselska przesyła je zaraz do senatu.

Tytuł VII.

o sejmikach i zgromadzeniach
gminnych.

Artykuł 50.

Sejmiki czyli zgromadzenia powiatowe składają się z szlachty powiatu.

Artykuł 51.

Zgromadzenia gminne składają się z obywateli właścicieliw nieszlachty, i innych obywateli, mają-

cych prawo wchodzenia do nich, jako się niżej powie.

Artykuł 52.

Sejmiki i zgromadzenia gminne król zwołuje. Listy zwołujące oznaczają miejsce, dzień, w którym się zgromadzić, czynności, do których przystąpić, i czas, jak długo trwać mają.

Artykuł 53.

Nikt nie może być przypuszczonym do dawania głosu, kto nie ma 21 lat skończonych, kto nie jest w zupełnym używaniu praw swoich, albo nie jest usamowolnionym. Usamowolnienie może odtąd następować w 21-szym roku skończonym, bez względu na wszelkie inne przeciwne temu prawa i zwyczaje.

Artykuł 54.

Każdy sejmik, czyli zgromadzenie powiatowe mianuje posła i podaje kandydatów do rad departamentowych i powiatowych, tudzież do sądów pokoju.

Artykuł 55.

Na sejmikach prezyduje marszałek, mianowany przez króla.

Artykuł 56.

Sejmiki te rozłożone są na 10 oddziałów, każdy oddział składa się z powiatów, przedzielonych jednym lub kilku powiatami. Dwa oddziały nie mogą być w jednym czasie zwołane.

Artykuł 57.

Deputowanych z gmin wybierają zgromadzenia gminne. Podają także podwójną listę kandydatów do rad municypalnych.

Artykuł 58.

Mają prawo głosowania na zgromadzeniach gminnych:

- 1). Każdy obywatel właściciel nieszlachcic;
 - 2). Każdy rękodzielnik i przełożony nad czeładzią warsztatową, każdy kupiec mający własny swój zapas w sklepie, lub magazynie, wartości 10,000 złotych polskich;
 - 3). Wszyscy plebani i wikarjusze;
 - 4). Każdy artysta i obywatel znakomity z talentów, wiadomości, lub z przysług, uczynionych bądź handlowi, bądź kunsztom;
 - 5). Każdy podoficer i żołnierz, który będąc ranny, lub odbywszy kilka kampanji otrzymał uwolnienie od służby;
 - 6). Każdy podoficer i żołnierz, czynnie w służbie będący, który za dobre sprawowanie się otrzymał ozdobę honorową;
 - 7). Oficerowie wszelkiego stopnia.
- Rzeczenni oficerowie, podoficerowie i żołnierze w rzeczywistości czynnie zostający służbie, którzyby byli na załodze w mieście, gdzie się zgromadzenie gminne odbywa, nie będą mogli używać w tym

tylko przypadku prawa dozwolonego niniejszym artykułem.

Artykuł 59.

Listę głosujących właścicieli ułoży municypalność, a zaświadczą ją poborcy podatków.

Listę plebanów i wikarjuszów ułoży prefekt, podpisze minister wewnętrzny.

Listę oficerów, podoficerów i żołnierzy, wyrażonych w powyższym artykule, ułoży prefekt, a podpisze minister wojny.

Listę rękodzielników i przełożonych nad czeładzią warsztatową, tudzież kupców, mających swój własny zapas w sklepie, magazyn lub fabrykę, wynoszące 10,000 zł. Pol. i listę obywateli, znakomitych talentami, wiadomościami i przysługami, uczynionemi bądź umiejętnościom, kunsztom, bądź handlowi, ułoży prefekt, a zatwierdza corocznie senat.

Obywatele, znajdujący się w ostatnim z wyższych przypadków, mogą podawać prosto do senatu prośby swoje, z dowodami, wspierającemi ich żądania.

Artykuł 60.

Senat w każdym przypadku, gdzieby miał powód do mniemania, iż się w ułożenie list wciśnęło jakie nadużycie, może nakazać ułożenie innych.

Artykuł 61.

Zgromadzenia gminne nie mogą być zwołane

w jednymże czasie w całym powiecie, lecz będzie zawsze ośmiodniowa przerwa między zebraniem się każdego z nich, wyjąwszy jednak zgromadzenia miasta Warszawy, które mogą być w jednymże czasie po dwa tylko razem zwołane.

Artykuł 62.

Na zgromadzeniach gminnych prezyduje obywatel, mianowany od króla.

Artykuł 63.

Żadne roztrząsanie, jakiegokolwiekbądź natury, żadne uchwalanie prośb lub przełożeń nie będzie miało miejsca na sejmikach i zgromadzeniach gminnych.

Trudnić się tylko powinno wyborem bądź deputowanych, bądź kandydatów, których liczba, jak się rzekło wyżej, poprzedniczo jest oznaczona przez listy okólne zwołujące.

Tytuł VIII.

podział kraju i administracja.

Artykuł 64.

Kraj zostaje podzielony na sześć departamentów.⁵

Artykuł 65.

Administracja każdego departamentu jest przy prefekcie. W każdym departamencie jest rada interesów spornych, składająca się najmniej z 3-ch

członków, a najwięcej z 5-ciu, i ogólna rada departamentowa, składająca się najmniej z 16-tu członków, a najwięcej z 24-ech.

Artykuł 66.

Administracja w powiatach będzie przy podprefektach. W każdym powiecie jest rada powiatowa, składająca się najmniej z 9-ciu członków, a najwięcej z 12-stu.

Artykuł 67.

W każdej municypalności administracja będzie przy burmistrzu, czyli prezydencie.

Będzie w każdej municypalności rada municypalna, składająca się z 10-ciu członków, gdzie jest 2500 mieszkańców, lub mniej; z 20-stu, gdzie jest 5000 mieszkańców lub mniej; z 30-stu w miastach, gdzie ludność przechodzi 5000 mieszkańców.

Artykuł 68.

Prefektów, radców prefektur, podprefektów i burmistrzów mianuje król bez poprzedzającego sobie przedstawienia.

Członki rad departamentowych i rad powiatowych mianuje król z podwójnej listy kandydatów, podanej sobie od sejmików powiatowych. Odnawiają się przez połowę co lat dwa.

Członki rad municypalnych mianuje król z podwójnej listy kandydatów, podanych od zgroma-

dzeń gminnych. Odnawiają się przez połowę co lat dwa.

Rady departamentowe, powiatowe i municypalne mianują prezydenta z pośród siebie wybranego.

Tytuł IX.

porządek sądowy.

Artykuł 69.

Kodeks Napoleona będzie prawem cywilnym Księstwa Warszawskiego.

Artykuł 70.

Postępowanie sądowe jest publiczne w rzeczy cywilnej i kryminalnej.

Artykuł 71.

W każdym powiecie będzie jeden sąd pokoju.

W każdym departamencie jeden trybunał cywilny pierwszej instancji.

Na dwa departamenty jeden sąd sprawiedliwości kryminalnej.

Na całe Księstwo Warszawskie jeden tylko sąd odzewny (apelacyjny).

Artykuł 72.

Rada stanu, do której przyłączeni są czterej referendarze, mianowani od króla, odbywa obowiązki sądu kasacyjnego.

Artykuł 73.

Sędziów pokoju mianuje król z potrójnej listy kandydatów, podanych od sejmików powiatowych. Odnawiają się w trzeciej części co dwa lata.

Artykuł 74.

Porządek sądowy jest niepodległy.

Artykuł 75.

Sędziów trybunałów pierwszej instancji, sądów kryminalnych i sądu odzewnego (apelacyjnego) król mianuje dożywotnio (*à vie*).

Artykuł 76.

Sąd odzewny na doniesienie bądź prokuratora królewskiego, bądź jednego z prezesów, może żądać od króla złożenia sędziego w trybunale pierwszej instancji, lub w sądzie kryminalnym, którego mieni być winnym przestępnego sprawowania obowiązków.

Złożenia sędziego sądu odzewnego może żądać rada stanu, jako sprawująca obowiązki sądu kasacyjnego.

W tych tylko przypadkach król może dać wyrok na złożenie sędziego.

Artykuł 77.

Wyroki sądów i trybunałów wychodzą w imieniu króla.

Artykuł 78.

Prawo łaski służy królowi; on tylko może darować lub zwolnić karę.

Tytuł X.

o sile zbrojnej.

Artykuł 79.

Siła zbrojna składać się będzie ze 30,000 ludzi wszelkiego rodzaju żołnierza, obecnego pod bronią, nie licząc w to gwardji narodowych.

Artykuł 80.

Król może przyzwać do Saksonji część wojska Księstwa Warszawskiego, zastępując ją równą liczbą wojska Saskiego.

Artykuł 81.

W przypadku, gdyby okoliczności wymagały, ażeby oprócz wojska Księstwa Warszawskiego posłał król do tego Księstwa inne korpusy wojska Saskiego, żaden inny podatek i ciężar publiczny nie będzie mógł być z tego powodu nałożony, prócz tego, jakiby był upoważniony prawem przychodów skarbowych.

Tytuł XI.

urządzenia ogólne.

Artykuł 82.

Wszyscy urzędnicy niedożywotni, nawet i wicekról mogą być według woli króla złożeni, prócz posłów.

Artykuł 83. ✓

Nikt nie może sprawować urzędów bądź duchownych, bądź cywilnych, bądź też sądowych, kto nie jest obywatelem Księstwa Warszawskiego.

Artykuł 84. ✓

Wszystkie akty rządowe, prawodawcze, administracyjne i sądowe pisane będą w języku narodowym.

Artykuł 85. ✓

Ordery cywilne i wojskowe, będące dawniej w Polsce, utrzymują się; a król jest naczelnikiem tych orderów.

Artykuł 86.

Niniejsza Ustawa Konstytucyjna będzie dopełniana urządzeniami (*règlements*), wychodzącymi od króla, a roztrząsanymi w jego radzie stanu.

Artykuł 87.

Prawa i urządzenia administracji publicznej będą ogłaszane w Dzienniku Praw i, aby obowiązywały, nie potrzebują innej formy ogłoszenia.

Tytuł XII.

Urządzenia przemijające.

Artykuł 88.

Podatki, jakie są teraz, będą wybierane aż do 1-go stycznia 1809.

Artykuł 89.

Nic nie będzie odmienione co do terażniejszej liczby i organizacji wojska dotąd, aż póki w tej mierze pierwszy zwołany sejm główny nie postanowi.

Napoleon, cesarz Francuzów, król Włoski, protektor Konfederacji Reńskiej.

Potwierdziliśmy i potwierdzamy powyższą Ustawę Konstytucyjną, podaną nam wskutek 5-go artykułu traktatu zawartego w Tylży, a którą my uważamy za zdolną dopełnić nasze obowiązanie się względem ludów Warszawy i Wielkiej-Polski, godząc oraz ich swobody i przywileje z spokojnością państw ościennych.

Działo się w Pałacu Królewskim w Dreźnie dnia 22 lipca 1807 podpisano: *Napoleon.*

Minister sekretarz stanu podpisano:

Hugo B. Maret.

III.

Konstytucja Królestwa Polskiego.

24. XII 1815.

Instytucja J.
Art. 165°

Ustawa Konstytucyjna Królestwa
Polskiego.⁷

Tytuł pierwszy.

Stosunki polityczne Królestwa.

Artykuł 1.

✓ Królestwo Polskie jest na zawsze połączone
z Cesarstwem Rosyjskim.

Artykuł 2.

Stosunki cywilne i polityczne, które jemu na-
znaczamy, jakoteż i związki, to połączenie ustalić
mające, objęte są niniejszą Ustawą, którą mu na-
dajemy.

Artykuł 3.

✓ Korona Królestwa Polskiego jest dziedziczną
w osobie naszej i naszych potomków, dziedziców
i następców podług porządku następstwa, ustano-
wionego dla tronu Cesarско-Rosyjskiego.

Artykuł 4.

Ustawa Konstytucyjna oznacza sposób i prawi-
dła sprawowania władzy najwyższej.

Artykuł 5.

✓ Król w przypadku swojej nieprzytomności mianuje namiestnika, który powinien mieszkać w Królestwie. Namiestnik podług woli odwołanym być może.

Artykuł 6.

Gdy król nie będzie mianował swym namiestnikiem księcia Cesarsko-Rosyjskiego, wybór ten padać nie może tylko na rodaka, albo na osobę, której król nada naturalizację stosownie do prawideł, ustanowionych przez artykuł trzydziesty trzeci.

Artykuł 7.

Namiestnik będzie mianowany przez akt publiczny. Akt takowy oznaczy wyraźnie rodzaj i rozciągłość władzy, jaka mu będzie powierzona.

Artykuł 8.

✓ Stosunki polityki zewnętrznej naszego Cesarstwa będą wspólne naszemu Królestwu Polskiemu.

Artykuł 9.

✓ Sam tylko panujący będzie miał prawo oznaczyć uczestnictwo Królestwa Polskiego do wojen, przez Rosję toczonych, jako też do traktatów pokoju i handlowych, któreby to mocarstwo zawierać mogło.

Artykuł 10.

✓ W każdym przypadku wprowadzenie wojsk Rosyjskich do Polski, lub Polskich do Rosji lub

w przypadku przechodu tychże wojsk przez jaką prowincję jednego z dwóch państw, utrzymanie ich i koszty przechodu ponoszone zostaną całkowicie przez kraj, do którego należyć będą. Wojsko Polskie nie będzie nigdy użyte za granicami Europy.

Tytuł drugi.

Zaręczenia ogólne.

Artykuł 11.

Religia katolicko-rzymska, wyznawana przez największą część mieszkańców Królestwa Polskiego, będzie przedmiotem szczególniejszej opieki rządu, nie uwłaczając przez to wolności innych wyznań, które wszystkie bez wyłączenia obrządki swe całkowicie i publicznie pod protekcją rządu odbywać mogą.

Różność wyznań chrześcijańskich nie będzie stanowić żadnej w używaniu praw cywilnych i politycznych.

Artykuł 12.

Duchowieństwo wszystkich wyznań jest pod protekcją i dozorem praw i rządu.

Artykuł 13.

Fundusze posiadane teraz przez duchowieństwo katolicko-rzymskie i przez duchowieństwo greckounickie, jako też te, które mu nadamy przez szcze-

gólne postanowienie, będą uznane za własność niewzruszoną i wspólną całej hierarchji duchownej, skoro rząd wskaże i przeznaczy wzwyż wspomnianemu duchowieństwu dobra narodowe składające mające jego uposażenie.

Artykuł 14.

✓ W senacie Królestwa Polskiego zasiadać będzie tyle biskupów obrzędu katolicko-rzymskiego, ile prawo oznaczy województw. Zasiadać będzie prócz tego biskup grecko-unicki.

Artykuł 15.

Duchowieństwo wyznania ewangelicko-augsburskiego i wyznania ewangelicko-reformowanego używać będzie wsparcia rocznego, które im nadamy.

Artykuł 16.

✓ Wolność druku jest zaręczona. Prawo przepisze środki ukrócenia jej nadużyć.

Artykuł 17.

✓ Prawo rozciąga swą opiekę zarówno do wszystkich obywateli bez żadnej różnicy stanu i położenia.

✓ Artykuł 18.

Starodawne prawo kardynalne — *Neminem captivari permittemus, nisi jure victum*, — stosować się będzie do wszystkich mieszkańców wszelkiego stanu podług następujących prawideł.

Artykuł 19.

Nikt nie będzie mógł być zatrzymanym, tylko podług form i w przypadkach prawem oznaczonych.

Artykuł 20.

✓ Powody zatrzymania powinny być natychmiast oznajmione na piśmie osobie zatrzymanej.

Artykuł 21.

✓ Każda osoba zatrzymana stawioną będzie najpóźniej w trzech dniach przed sąd właściwy, końcem jej wybadania lub osądzenia podług form przepisanych.

Jeżeli będzie niewinnioną przez pierwsze śledztwo, wróconą jej natychmiast wolność zostanie.

Artykuł 22.

W przypadkach prawem dozwolonych, ktokolwiek złoży rękojmię (*caution*), powinien być natychmiast tymczasowo uwolnionym.

✓ Artykuł 23.

Nikt karany być nie może tylko na mocy trwającego prawa i wyroku właściwego sądu.

✓ Artykuł 24.

Każdemu Polakowi wolno będzie przenosić się z swą osobą i swym majątkiem, podług form, prawem oznaczonych.

✓ Artykuł 25.

Skazany na karę ponosić ją będzie w Królestwie. Nikt nie będzie mógł być z kraju wywozonym, wyjąwszy w przypadkach wywołania prawem oznaczonych.

✓ Artykuł 26.

Wszelka własność jakiegokolwiek nazwiska i rodzaju, czyli się znajduje na powierzchni czyli we wnętrzościach ziemi, do kogokolwiek bądź należąca, jest świętą i nietykalną. Żadna władza nie ma prawa jej naruszyć pod jakimkolwiek pozorem. Ktokolwiek nachodzi cudzą własność, za gwałciela bezpieczeństwa publicznego uważanym i jako taki karanym będzie.

✓ Artykuł 27.

de Rząd wszelako ma prawo wymagać od każdego odstąpienia własności, z powodu użyteczności publicznej za sprawiedliwym i poprzednim wynagrodzeniem. Prawo oznaczy formy i przypadki, do których powyższe prawidło będzie się mogło stosować.

✓ Artykuł 28.

Wszystkie czynności publiczne administracyjne, sądowe i wojskowe bez żadnego wyłączenia odbywać się będą w języku Polskim.

✓ Artykuł 29.

Urzędy publiczne, cywilne i wojskowe nie będą mogły być sprawowane tylko przez Polaków.

Urzędy prezesów sądów pierwszej instancji, komisji wojewódzkich i trybunałów apelacyjnych, członków rad wojewódzkich, urzędy poselskie i deputowanych na sejm, jako też urzędy senatorskie nie mogą być powierzane tylko właścicielom gruntowym (*proprietaires fonciers*).

Artykuł 30.

Wszyscy urzędnicy publiczni w administracji mogą być odwołani do woli przez tę samą władzę, która ich mianuje. Wszyscy bez żadnego wyłączenia są odpowiedzialni za swe urzędowanie.

Artykuł 31.

Naród Polski mieć będzie wiecznemi czasy reprezentację narodową na sejmie, złożonym z króla i z dwóch izb, z których pierwsza składać się będzie z senatu, druga z posłów i deputowanych od gmin.

Artykuł 32.

Każdy cudzoziemiec, skoro się wylegitymuje, używać będzie zarówno z innemi mieszkańcami protekcji praw i korzyści, przez nie zaręczonych. Będzie mógł równie, jak oni, pozostać w kraju, lub się z niego wynieść, zachowując wydane przepisy, powrócić, nabywać własności gruntowej i podać się do uzyskania naturalizacji.

Artykuł 33.

Każdy cudzoziemiec, stawszy się właścicielem, uzyskawszy naturalizację, nauczywszy się języka

Polskiego i pięć lat w kraju nienagannie zamieszkawszy, może być przypuszczonym do urzędu publicznego.

Artykuł 34.

Wszelako król mocen będzie bądź z własnej woli, bądź na przedstawienie rady stanu, przypuścić cudzoziemców z zdolności znakomitych do urzędów publicznych, nie objętych artykułem dziewięćdziesiątym.

Tytuł trzeci.

O rządzie.

Rozdział pierwszy.

O królu.

✓ Artykuł 35.

Rząd jest w osobie króla. Król sprawuje władzę wykonawczą w całej swojej rozciągłości. Wszelka władza wykonawcza lub administracyjna od niego tylko pochodzić może.

✓ Artykuł 36.

Osoba królewska jest święta i nietykalna.

✓ Artykuł 37.

Wszystkie akty publiczne sądów, trybunałów i magistratur jakich bądź pod królewskim wydawane będą imieniem. Monety i stemple nosić będą oznakę przez niego wskazaną.

✓ Artykuł 38.

Kierunek siły zbrojnej w pokoju i wojnie, jako też mianowanie dowódców i oficerów, należą wyłącznie do króla.

✓ Artykuł 39.

Król rozrządza dochodami państwa stosownie do ułożonego budżetu, a przez siebie potwierdzonego.

✓ Artykuł 40.

Prawo wydawania wojny i zawierania traktatów i umów wszelakich zachowane jest królowi.

✓ Artykuł 41.

Król mianuje senatorów, ministrów, radców stanu, referendarzy, prezesów komisji wojewódzkich, prezesów i sędziów różnych sądownictw, do nominacji królewskiej zachowanych, agentów dyplomatycznych i handlowych, tudzież wszystkich innych urzędników administracyjnych, bądź przez siebie bezpośrednio, bądź przez upoważnione do tego od siebie władze.

✓ Artykuł 42.

Król mianuje arcybiskupów i biskupów różnych wyznań, sufraganów, prałatów i kanoników.

✓ Artykuł 43.

Prawo ułaskawienia zachowane jest wyłącznie królowi, który jest mocen darować lub zamienić karę.

Artykuł 44.

Do panującego należy ustanowienie, urządzenie i rozdawnictwo orderów cywilnych i wojskowych.

Artykuł 45.

Wszyscy nasi następcy do Królestwa Polskiego powinni się koronować jako królowie Polscy w stolicy, podług obrządku, jaki ustanowimy, i wykonają następującą przysięgę: „Przysięgam i przyrzekam przed Bogiem i na Ewangielję, iż Ustawę Konstytucyjną zachowywać i zachowania jej wszelkimi siłami przestrzegać będę“.

Artykuł 46.

Do króla należy prawo nadania szlachectwa, naturalizacji i tytułów honorowych.

✓ Artykuł 47.

Wszelkie rozkazy i postanowienia królewskie powinny być zaświadczone podpisem ministra, naczelnika wydziału, który będzie odpowiedzialnym za wszystko, co by te rozkazy lub postanowienia obejmować mogły przeciwnego Konstytucji i prawom.

Rozdział drugi.

O regencji.

Artykuł 48.

Przypadki regencji, które są lub będą dopuszczone w Rosji, równie jak władza i atrybucje

regienta, będą wspólne Królestwu Polskiemu i określone temiż samemi prawidłami.

Artykuł 49.

W przypadku regiencki, minister sekretarz stanu winien jest pod osobistą odpowiedzialnością donieść namiestnikowi o ustanowieniu regiencki Rosyjskiej.

Artykuł 50.

Namiestnik, otrzymawszy uwiadomienie regiencki Rosyjskiej i doniesienie ministra sekretarza stanu, zwoływa senat dla obrania członków regiencki Królestwa.

✓ Artykuł 51.

Regiencki Królestwa składać się będzie z regienta Rosyjskiego, z czterech członków przez senat wybranych i z ministra sekretarza stanu. Zasiadać będzie w stolicy cesarstwa Rosyjskiego pod prezydencją regienta.

✓ Artykuł 52.

Władza regiencki będzie taż sama, co i króla, wyłączywszy, że nie będzie mogła mianować senatorów, i że wszystkie jej mianowania ulegają potwierdzeniu króla, który, obejmując rządy, może je odwołać, i że postanowienia jej wychodzić będą w imieniu króla.

✓ Artykuł 53.

Mianowanie i odwołanie namiestnika zależy od regiencki podczas jej rządu.

Artykuł 54.

Gdy król obejmie rządu, każe regencji zdać sobie sprawę z jej działań.

Artykuł 55.

Członki regencji odpowiadają z osób i majątków za wszystko, coby zdziałali przeciwnego Konstytucji i prawom.

Artykuł 56.

W przypadku śmierci członka regencji, senat, zwołany przez namiestnika, miejsce wakujące zapełni. Regencja mianuje ministra sekretarza stanu.

Artykuł 57.

Członki regencji przed udaniem się do stolicy Cesarstwa Rosyjskiego wykonają przysięgę w obliczu senatu i przyrzeką wierne zachowywanie Konstytucji i praw.

Artykuł 58.

Regent Rosyjski wykona też samą przysięgę w obliczu członków regencji Królestwa.

Artykuł 59.

Minister sekretarz stanu będzie obowiązany wykonać podobną przysięgę.

Artykuł 60.

Akt wykonania przysięgi przez regenta przesłany będzie senatowi Polskiemu.

Artykuł 61.

Akt wykonania przysięgi przez ministra sekretarza stanu będzie również przesłanym senatowi Polskiemu.

Artykuł 62.

Akt wykonania przysięgi przez członków regencji będzie przesłany przez senat Polski regentowi Rosyjskiemu.

Rozdział trzeci.

O namiestniku i o radzie stanu.

✓ Artykuł 63.

Rada stanu pod prezydencją króla lub jego namiestnika składa się z ministrów, radców stanu, referendarzy, jako też z osób, które król zechce szczególnie do niej wezwać.

✓ Artykuł 64.

W nieprzytomności króla namiestnik i rada stanu zarządzają w jego imieniu sprawami publicznymi Królestwa.

✓ Artykuł 65.

Rada stanu dzieli się na radę administracyjną i na ogólne zgromadzenie.

✓ Artykuł 66.

Rada administracyjna składać się będzie z namiestnika, z ministrów naczelników pięciu wydziałów rządowych i z innych osób, szczególnie przez króla wezwanych.

✓ Artykuł 67.

Członki rady administracyjnej mają głos doradczy. Zdanie namiestnika jest jedynie stanowcze. Namiestnik wydawać będzie swe postanowienia w radzie, stosownie do Ustawy Konstytucyjnej, do praw i do pełnomocnictwa królewskiego.

✓ Artykuł 68.

Każde postanowienie namiestnika, aby było obowiązującym, wydane być powinno w radzie administracyjnej i zaświadczone podpisem ministra naczelnika wydziału.

✓ Artykuł 69.

Namiestnik przedstawia do nominacji królewskiej podług osobnego urzędzenia po dwóch kandydatów na każde miejsce biskupa, wakujące arcybiskupa, senatora, ministra, sędziego trybunału najwyższego, radcy stanu i referendarza.

✓ Artykuł 70.

Namiestnik wykona w ręce króla i w obliczu senatu następującą przysięgę: „Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu, iż sprawować będę w imieniu króla rządu Polski stosownie do Aktu Konstytucyjnego, do praw i do pełnomocnictwa królewskiego i że złożę królowi władzę, którą mi powierzył, skoro się jego królewskiej mości zdawać będzie“. W nieprzytomności króla w Królestwie, akt złożenia przysięgi przez namiestnika w ręce

królewskie, przesłany będzie senatowi przez ministra sekretarza stanu.

✓ Artykuł 71.

Pod bytność królewską władza namiestnika jest zawieszona. Zawisło w ten czas od króla pracować pojedynczo z ministrami, lub zwoływać radę administracyjną.

Artykuł 72.

W przypadku zejścia z tego świata namiestnika, lub gdyby królowi nie zdawało się nominować go, król tymczasowo miejsce jego zastąpi mianowaniem prezesa.

✓ Artykuł 73.

Ogólne zgromadzenie rady stanu składać się będzie ze wszystkich członków, wyrażonych w artykule sześćdziesiątym trzecim. Odbywać się będzie pod prezydencją królewską, namiestnika lub w ich nieprzytomności pierwszego członka rady, podług porządku, oznaczonego w artykułach sześćdziesiątym trzecim i sześćdziesiątym szóstym.

Czynnością jej będzie:

- ✓ 1. Roztrząsać i układać projekty wszelkie do praw i urzędzeń ogółu kraju tyjących się.
- ✓ 2. Stanowić względem oddania pod sąd urzędników administracyjnych, mianowanych przez króla, za przestępstwa w urzędzie, wyjąwszy tych, co są sądom sejmowym ulegli.

3. Stanowić w przypadkach sporu o jurysdykcję.
4. Roztrząsać corocznie zdanie sprawy, przez każdy główny wydział rządowy składane.
5. Zbierać spostrzeżenia względem nadużyć i tego wszystkiego, coby mogło uwłaczać Ustawie Konstytucyjnej, i układać z nich ogólne przedstawienie, podać się mające panującemu, który oznaczy przedmioty, podlegające odesłaniu za jego rozkazem do senatu lub do sejmu.

✓ Artykuł 74.

Zgromadzenie ogólne rady stanu roztrząsa wszelkie przedmioty na rozkaz króla, namiestnika, lub na żądanie naczelnika wydziału, stosownie do Statutu organicznego.

✓ Artykuł 75.

Postanowienia zgromadzenia ogólnego rady stanu ulegają potwierdzeniu przez króla lub namiestnika, te zaś, które się tyczą oddania pod sąd urzędników i sporu jurysdykcyjnego, niezwłocznie wykonywanymi będą.

Rozdział czwarty.

O wydziałach rządowych.

Artykuł 76.

Wykonywanie praw powierzone będzie różnym wydziałom rządowym, jak niżej:

- ✓ 1. komisji wyznań religijnych i oświecenia publicznego.

2. komisji sprawiedliwości, wybranej z pomiędzy członków trybunału najwyższego.
3. komisji spraw wewnętrznych i policji.
4. komisji wojny.
5. komisji przychodów i skarbu.

Każda z tych komisji zostawać będzie pod prezydencją i kierunkiem ministra tym końcem mianowanego.

✓ Artykuł 77.

Ustanowionym będzie minister sekretarz stanu, który ciągle przy boku królewskim ma przemieszkować.

Artykuł 78.

Będzie izba obrachunkowa, do której należyć ma ostateczna rewizja rachunków i zakwitowanie zdających rachunki. Izba ta od samego tylko króla zależyć będzie.

Artykuł 79.

Statut organiczny oznaczy skład i atrybucje komisji oświecenia publicznego, jako też i sądownictwa.

Artykuł 80.

Komisje spraw wewnętrznych, wojny i skarbu składać się będą z ministra i radcy stanu, dyrektorów gieneralnych, podług rozporządzeń statutów organicznych.

✓ Artykuł 81.

Minister sekretarz stanu przedstawia królowi sprawy, które mu przesyła namiestnik i przesyła na-

wzajem namiestnikowi postanowienia królewskie. Stosunki zewnętrzne, ile się Królestwa Polskiego dotyczyć będą, jemu są powierzone.

Artykuł 82.

Ministrowie naczelnicy wydziałów, tudzież członki komisji rządowych odpowiadają i podległemi są sądom sejmowym za każde naruszenie Ustawy Konstytucyjnej, praw i postanowień królewskich, któreby się dopuścili.

Rozdział piąty.

O administracji wojewódzkiej.

Artykuł 83.

W każdym województwie będzie komisja wojewódzka złożona z prezesów i komisarzy, dla wykonania rozkazów komisji rządowych, podług osobnego urzędnienia.

Artykuł 84.

W miastach będą urzędy municypalne, w każdej zaś gminie będzie wójt, dla wykonania rozkazów rządowych, jako ostatnie ogniwo administracji krajowej.

Tytuł czwarty.

O reprezentacji narodowej.

Artykuł 85.

Reprezentacja narodowa złożona jest wedle brzmienia artykułu trzydziestego pierwszego.

✓ Artykuł 86.

W osobie króla i w dwóch izbach sejmowych polega władza prawodawcza, stosownie do rozporządzeń artykułu trzydziestego pierwszego.

✓ Artykuł 87.

Sejm zwyczajny zgromadza się co dwa lata w Warszawie w czasie oznaczonym przez akt zwołania od króla wydany. Trwać będzie dni trzydzieści. Król jedynie może go przedłużyć, odroczyć i rozwiązać.

✓ Artykuł 88.

Król zwołuje sejm nadzwyczajny, kiedy mu się to zdawać będzie.

✓ Artykuł 89.

Członek sejmu nie może przez czas jego trwania być przytrzymanym, ani kryminalnie sądzonym, chyba za zezwoleniem izby, do której należy.

✓ Artykuł 90.

Sejm naradza się nad wszelkimi projektami do praw cywilnych, kryminalnych, lub administracyjnych, które mu przesłane będą od króla przez radę stanu. Naradza się nad wszystkimi projektami, które mu król każe podać względem umiarkowania lub zmiany atrybucji władz i urzędów konstytucyjnych, jako to: sejmu, rady stanu, sądownictwa i komisji rządowych.

Artykuł 91.

Sejm naradza się podług wezwania panującego nad powiększeniem lub zmniejszeniem podatków, nakładów i wszelakich ciężarów publicznych, nad zmianą jakiejby wymagały, nad najlepszym i najsprawiedliwszym sposobem rozkładu, nad układaniem budżetu przychodów i rozchodów, nad urządzeniem systematu menniczego, nad zaciągiem do wojska, równie jak i nad wszystkimi innymi przedmiotami, któreby mu przez panującego były odesłane.

Artykuł 92.

Wzrost w tym
Sejm

Sejm jeszcze naradza się nad tym, co mu udzielone będzie od króla w skutku raportu ogólnego, poruczonego radzie stanu przez artykuł siedmdziesiąt trzeci. Nakoniec sejm po rozstrzygnięciu tych wszystkich przedmiotów przyjmuje żądania przełożenia i odwołania się posłów i deputowanych, mające za cel dobro i korzyści swych współobywateli. Przesyła je radzie stanu, która je podaje panującemu. Gdy od króla odesłanemi zostaną sejmowi przez radę stanu, sejm naradza się nad projektami praw, do których takowe żądania stały się powodem.

✓ Artykuł 93.

W przypadku, gdyby sejm nie ustanowił nowego budżetu, dawny zachowuje moc prawa aż do przyszłego zebrania się sejmu. Jednakże budżet

ustaje po upłynieniu lat czterech, gdyby w tym przeciągu sejm zwołany nie był.

✓ Artykuł 94.

Sejm nie może się trudnić, jak tylko przedmiotami, do jego atrybucji należącemi lub wskazanemi w akcie zwołania.

Artykuł 95.

Obiedwie izby naradzają się publicznie. Mogą wszelako zamienić się w wydział tajny na żądanie dziesiątej części członków przytomnych.

✓ Artykuł 96.

Projekty do praw, ułożone w radzie stanu, wnoszone będą na sejm za rozkazem królewskim przez członków tejże rady.

✓ Artykuł 97.

Od króla zależy kazać wnosić projekty bądź do izby senatorskiej, bądź do izby poselskiej, wyjąwszy projekty skarbowe, które pierwej do izby poselskiej powinny być wnoszone.

Artykuł 98.

Do roztrząsania projektów będą wybrane w każdej izbie przez wota sekretne trzy oddzielne komisje, złożona każda w izbie senatorskiej z trzech, a w izbie poselskiej z pięciu członków, jako to: komisja do praw skarbowych,

komisja do praw cywilnych i kryminalnych,
komisja do praw organicznych i administra-
cyjnych.

Każda izba uwiadamia radę stanu o wyborze
tych komisji. Komisje znosić się będą z radą stanu.

Artykuł 99.

Projekty, wniesione za rozkazem królewskim,
nie mogą być zmieniane tylko, przez radę stanu,
w skutku przedstawionych jej uwag do stosownych
komisji sejmowych.

✓ Artykuł 100.

Same tylko członki rady stanu w obu izbach
i członki komisji w izbach właściwych mogą mieć
mowy z pisma. Innym członkom będzie tylko wolno
z pamięci się przymawiać.

Artykuł 101.

Członki rady stanu mają miejsce i głos w obu
izbach przy roztrząsaniu projektów rządowych.
Lecz nie mają prawa wotowania, jeżeli nie są se-
natorami, posłami lub deputowanymi.

Artykuł 102.

Projekty decydowane będą większością zdań;
wotowanie nad projektem będzie głośne. Projekt,
tym sposobem przyjęty przez jedną izbę większo-
ścią zdań, przejdzie do izby drugiej, która podo-

bnież względem niego stanowić będzie. Równość zdań będzie uważana za przyjęcie projektu.

Artykuł 103.

Projekt przez jedną izbę przyjęty nie może być przez drugą zmienianym, tylko albo całkowicie przyjętym, albo odrzuconym.

Artykuł 104.

Projekt przez obydwie izby przyjęty jest podany do sankcji królewskiej.

Artykuł 105.

Jeżeli król da swoją sankcję, projekt zamienia się w prawo, którego ogłoszenie zwykłym sposobem przez króla rozkazane będzie. Jeżeli król odmówi swej sankcji, projekt upada.

Artykuł 106.

Raport ogólny o położeniu kraju, ułożony w radzie stanu i przesłany senatowi, będzie czytany w obu izbach połączonych.

Artykuł 107.

Każda izba z osobna raport ten przez właściwe komisje roztrząśnie i zdanie swoje względem niego królowi oświadczy. Raport rzeczony będzie mógł być drukiem ogłoszony.

✓ Rozdział drugi.

O senacie.

Artykuł 108.

Senat składa się:

- z książąt krwi cesarsko-królewskiej,
- z biskupów,
- z wojewodów,
- z kasztelanów.

Artykuł 109.

✓ Liczba senatorów nie może przenosić połowy liczby posłów i deputowanych.

Artykuł 110.

Król mianuje senatorów. Urzędy ich są dożywotnie. Senat podaje królowi za pośrednictwem namiestnika po dwóch kandydatów na każde miejsce wakujące senatora, wojewody lub kasztelana.

✓ Artykuł 111.

Aby być podanym za kandydata na senatora, wojewodę lub kasztelana, trzeba mieć najmniej trzydzieści pięć lat skończonych, opłacać dwa tysiące złotych rocznego podatku i dopełniać innych warunków, prawami organicznymi przepisanych.

✓ Artykuł 112.

Książęta krwi mają prawo zasiadać i wotować w senacie, skończywszy lat ośmnaście.

Artykuł 113.

W senacie prezyduje pierwszy członek podług porządku, przepisanego osobnym postanowieniem.

Artykuł 114.

Oprócz swych atrybucji prawodawczych senat używa innych, które są osobno oznaczone.

Artykuł 115.

Do pełnienia swych atrybucji prawodawczych senat inaczej zgromadzać się nie może, jak w czasie sejmku za zwołaniem królewskim. Do innych czynności senat przez prezesa zwołanym będzie.

Artykuł 116.

Senat stanowić będzie względem oddania pod sąd senatorów, ministrów, naczelników wydziałów rządowych, radców stanu i referendarzy, wykraczających w urzędzie, bądź na odesłanie królewskie lub namiestnika, bądź na zaskarżenie izby poselskiej.

Artykuł 117.

Senat stanowi ostatecznie względem ważności sejmików, zgromadzeń gminnych i wyborów, tudzież o układaniu ksiąg obywatelskich tak sejmikowych, jak zgromadzeń gminnych.

Rozdział trzeci.

O izbie poselskiej.⁸

Artykuł 118.

Izba poselska składa się:

1. Z siedmiudziesiąt siedmiu posłów, wybranych na sejmikach, czyli zgromadzeniach szlachty, licząc po jednym pośle z każdego powiatu.
2. Z pięciudziesięciu i jeden deputowanych od gmin.

W izbie poselskiej prezyduje marszałek, wybrany z jej grona, a od króla mianowany.

Artykuł 119.

Cały kraj Królestwa Polskiego dzieli się pod względem reprezentacji narodowej i wyborów, na siedmdziesiąt siedm powiatów i pięćdziesiąt i jeden okręgów gminnych. Ośm okręgów gminnych będzie w mieście Warszawie, a czterdzieści trzy w reszcie kraju.

Artykuł 120.

Członki izby poselskiej zostaną w urzędowaniu lat sześć. Odnawiają się w trzeciej części co dwa lata. A zatym i na pierwszy raz jedna trzecia część członków izby poselskiej zostanie na urzędzie tylko przez dwa lata, a druga trzecia część przez lat cztery. Los oznaczy członków wychodzących w tych dwóch epokach. Członki wychodzące mogą być nieograniczenie na nowo obranemi.

Artykuł 121.

Aby być obranym na członka izby poselskiej trzeba mieć lat trzydzieści skończonych, być w używaniu praw obywatelskich i opłacać podatku najmniej złotych Polskich sto.

Artykuł 122.

Żaden urzędnik publiczny, cywilny i wojskowy nie może być obranym na członka izby poselskiej, jeżeli wprzód nie otrzyma zezwolenia swojej zwierzchniej władzy.

Artykuł 123.

Gdyby poseł lub deputowany, który przed wybraniem swym nie posiadał żadnego urzędu płatnego ze skarbu publicznego, urząd takowy po wyborze swym przyjął, nowy sejmik, lub zgromadzenie gminne zwołane będzie, a to końcem przystąpienia do nowego wyboru posła lub deputowanego.

Artykuł 124.

Król ma prawo rozwiązać izbę poselską. Gdy tego prawa użyje, izba się rozejdzie, a król nakazuje w przeciągu dwóch miesięcy nowe wybory posłów i deputowanych.

Rozdział czwarty.

O sejmikach.

Artykuł 125.

Szlachta właściciele każdego powiatu, zebrani na sejmikach, wybierają jednego posła, dwóch

członków rady wojewódzkiej i układają listę kandydatów na urzędy administracyjne.

Artykuł 126.

Sejmiki inaczej zgromadzać się nie mogą tylko za zwołaniem królewskim, w którym czas zebrań się, czynność i trwanie sejmików będą oznaczone.

Artykuł 127.

Na sejmikach wotować nie mogą tylko szlachta, w księgę obywatelską szlachty powiatu wpisani, używający praw obywatelskich, mający lat dwadzieścia jeden skończonych i posiadający własność gruntową.

Artykuł 128.

Księgi obywatelskie szlachty powiatu układane będą przez rady wojewódzkie, a przez senat zatwierdzone.

Artykuł 129.

Na sejmikach prezyduje marszałek, mianowany przez króla.

Rozdział piąty.

O zgromadzeniach gminnych.

Artykuł 130.

W każdym okręgu gminnym będzie zgromadzenie gminne, które wybiera jednego deputowanego

na sejm, jednego członka rady wojewódzkiej i układa listę kandydatów na urzędy administracyjne.

Artykuł 131.

Do zgromadzeń gminnych przypuszczonym będzie:

1. każdy obywatel właściciel nie szlachcic, opłacający z swej własności gruntowej jaki bądź podatek,
2. każdy rękodzielnik i przełożony nad czeladzią warsztatową, każdy kupiec, mający własny zapas w sklepie lub magazynie wartości dziesięciu tysięcy złotych Polskich,
3. wszyscy plebani i wikarjusze,
4. profesorowie, nauczyciele i inne osoby, mające sobie powierzone oświecenie publiczne,
5. każdy artysta znakomity z talentów, znajomości lub przysług, uczynionych bądź handlowi, bądź kunsztom.

Artykuł 132.

Nikt nie może wotować na zgromadzeniu gminnym, jeżeli nie jest wpisany w księgę obywatelską gminną, jeżeli nie używa praw obywatelskich i jeżeli niema lat dwadzieścia jeden skończonych.

Artykuł 133.

Listę właścicieli, mających prawo do wotowania na zgromadzeniach gminnych, układać będzie rada wojewódzka. Listę rękodzielników, kupców

i obywateli znakomitych z talentów i przysług komisja spraw wewnętrznych. Listę plebanów i wikariuszów, jako też urzędników oświecenia, komisja wyznań religijnych i oświecenia publicznego.

Artykuł 134.

Na zgromadzeniach gminnych prezyduje marszałek, mianowany przez króla.

Rozdział szósty.

O radach wojewódzkich.

Artykuł 135.

W każdym województwie będzie rada wojewódzka, złożona z radców, wybranych na sejmikach i zgromadzeniach gminnych.

Artykuł 136.

W radzie wojewódzkiej prezyduje radca najstarszy wiekiem.

Artykuł 137.

Do głównych atrybucji rad wojewódzkich należy:

1. wybór na urzędy sędziowskie w dwóch pierwszych instancjach,
2. formowanie i oczyszczanie listy kandydatów na urzędy administracyjne,
3. przestrzeganie dobra województwa.

Wszystko — stosownie do osobnych urzędzeń.

Tytuł piąty.
O sądownictwie.

Artykuł 138.

Sądownictwo jest konstytucyjnie niepodległe.

Artykuł 139.

Przez niepodległość sędziego rozumie się służącą mu wolność oświadczenia swego zdania w sądzie bez ulegania wpływowi władzy najwyższej i ministerjalnej, lub jakiemu bądź innemu względom. Wszelkie inne określenie lub tłumaczenie niepodległości sędziego uznaje się za nadużycie.

Artykuł 140.

Sądy składać się będą z sędziów, przez króla mianowanych, i z sędziów obieralnych, stosownie do statutu organicznego.

Artykuł 141.

Sędziowie, mianowani przez króla, są dożywotni i nie mogą być odwołanemi. Sędziowie obieralni nie mogą być również odwołanemi przez czas swego urzędowania.

Artykuł 142.

Żaden sędzia nie może być złożony z urzędu tylko przez wyrok właściwej instancji sądowej, za dowiedzeniem wykroczenia w urzędzie lub innego przestępstwa.

Artykuł 143.

Karność urzędników sądowniczych bądź mianowanych, bądź obieralnych i pohamowanie ich zbożczyń od dokładnego pełnienia służby publicznej należyć będą do trybunału najwyższego.

Artykuł 144.

Sędziowie pokoju.

Będą sędziowie pokoju dla wszystkich klas mieszkańców. Obowiązki ich są pojednawcze.

Artykuł 145.

Żadna sprawa nie będzie wniesiona do sądu cywilnego pierwszej instancji, jeżeli nie była wprzód wytoczona przed właściwego sędziego pokoju, wyjąwszy te, które podług przepisów prawa nie ulegają pojednaniu.

Artykuł 146.

Sądy pierwszej instancji.

Dla spraw pięćset złotych Polskich nieprzechodzących będzie w każdej gminie i w każdym mieście sąd cywilny i policji.

Artykuł 147.

Dla spraw, przechodzących pięćset złotych, będzie w każdym województwie kilka sądów ziemskich i sądów zjazdowych.

Artykuł 148.

Będą także sądy handlowe.

Artykuł 149.

Dla spraw kryminalnych i policji poprawczej będzie w każdym województwie kilka sądów grodzkich.

Artykuł 150.

Trybunały apelacyjne.

Będą najmniej dwa trybunały apelacyjne w całym Królestwie, które w drugiej instancji przesądzać będą sprawy, sądzone w sądach cywilnych, kryminalnych i handlowych.

Artykuł 151.

Trybunał najwyższy.

Będzie trybunał najwyższy w Warszawie na całe Królestwo, sądzący w ostatniej instancji wszelkie sprawy cywilne i kryminalne, wyjąwszy zbrodnie stanu. Składać się będzie w części z senatorów, z kolei w nim zasiadających, a w części z sędziów, przez króla dożywotnio mianowanych.

Artykuł 152.

Sąd sejmowy.

Sąd sejmowy sądzić będzie sprawy o zbrodnie stanu i o przestępstwa wyższych urzędników Królestwa, o których oddaniu pod sąd senat stanowi podług artykułu sto szesnastego.

Tytuł szósty.

O sile zbrojnej.

Artykuł 153.

Siła zbrojna składa się z wojska czynnego na

stopie zupełnego łożdu i z milicji, gotowych go wzmocnić w przypadku potrzeby.

Artykuł 154.

Siła wojska na koszcie krajowym oznaczona jest przez panującego w miarę potrzeby i w stosunku do dochodów, w budżecie umieszczonych.

Artykuł 155.

Rozłożenie wojska zastosowane będzie do połączonej dogodności mieszkańców, systematu wojskowego i administracji.

Artykuł 156.

Wojsko zachowa kolory swego munduru, swój ubiór właściwy i wszystko, co się tyczy jego narodowości.

Tytuł siódmy.

Urządzenia ogólne.

Artykuł 157.

Dobra i dochody Korony składają się:

1. Z dóbr Korony, które będą zarządzane oddzielnie na rzecz królewską przez izbę lub urzędników, szczególnie od króla wybranych.

2. Z pałacu królewskiego w Warszawie i z pałacu Saskiego.

Artykuł 158.

Dług publiczny stanu jest zaręczony.

Artykuł 159.

Kara konfiskaty jest zniesioną i w żadnym przypadku przywróconą być nie może.

Artykuł 160.

Ordery Polskie cywilne i wojskowe, to jest: Orła Białego, Świętego Stanisława i Krzyża Wojskowego są zachowane.

Artykuł 161.

Niniejsza Ustawa Konstytucyjna będzie rozwiniętą przez Statuty organiczne. Któreby z nich nie były wydane niezwłocznie po ogłoszeniu Ustawy Konstytucyjnej, będą poprzednio roztrąsane w radzie stanu.

Artykuł 162.

Pierwszy budżet dochodów i rozchodów będzie urządzony przez króla za zdaniem rady stanu. Budżet ten będzie wykonywanym lub zmienionym przez panującego i przez obydwie izby.

Artykuł 163.

Cokolwiek nie jest przedmiotem Statutu organicznego lub Księgi praw i cokolwiek nie powinno być odesłane do sejmu podług jego atrybucji będzie urządzone przez postanowienia królewskie, lub przez przepisy rządowe. Statuty organiczne i Księgi praw nie mogą być miarkowane lub zmieniane, tylko przez panującego i przez obydwie izby sejmu.

Artykuł 164.

Prawa, postanowienia i urzędy królewskie będą drukowane w Dzienniku Praw. Postanowienie królewskie przepisze sposób ich ogłaszania.

Artykuł 165.

Wszystkie prawa i ustawy poprzednicze, przeciwne niniejszej Ustawie Konstytucyjnej, są zniesione.

Uznawszy w naszym sumieniu, iż niniejsza Ustawa Konstytucyjna odpowiada naszym ojcowskiemu zamiarom, dążącym do utrzymania we wszystkich klasach poddanych naszych Królestwa Polskiego pokoju, zgody i jedności tak potrzebnej dla ich swobodnego bytu i do ustalenia szczęśliwości, którą im pragniemy zjednać: — nadaliśmy i nadajemy im niniejszą Ustawę Konstytucyjną, którą przyjmujemy za siebie i za naszych następców. Nakazujemy nadto wszystkim władzom publicznym jej wykonanie.

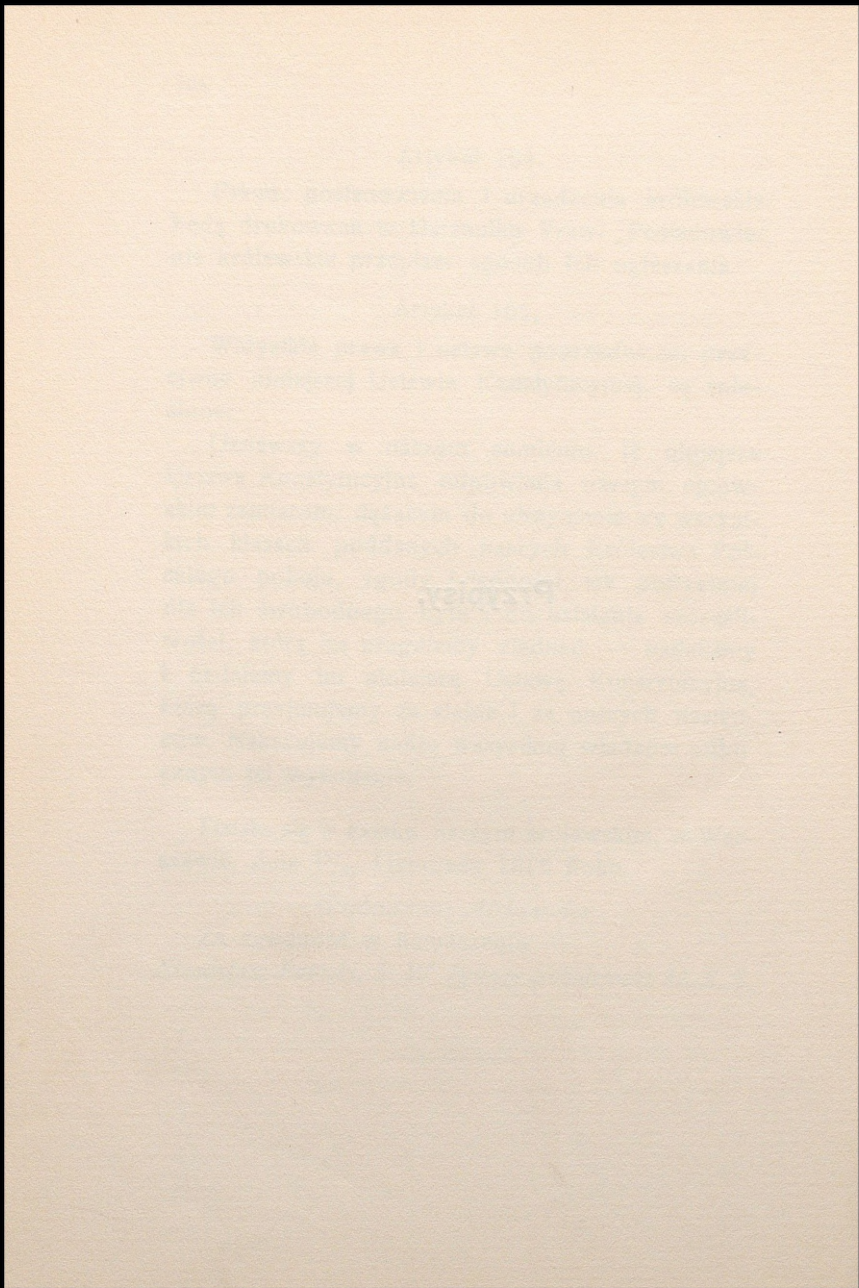
Działo się w zamku naszym królewskim, w Warszawie, dnia ¹⁵/₂₇ Listopada 1815 Roku.

(Podpisano) *Aleksander.*

Za zgodność w tłumaczeniu

Stanisław Fotocki, S. W. Ignacy Sobolewski M. S. S.

Przypisy.

¹⁾ Z ustawy „Miasta nasze królewskie wolne w państwach Rzeczypospolitej“ zapadłej 18-go kwietnia 1791 r. — wyjmujemy najważniejsze artykuły.

Artykuł I. O miastach.

1. Miasta wszystkie królewskie w krajach Rzeczypospolitej za wolne uznajemy.

2. Obywatelów takowych miast, jako ludzi wolnych, ziemię, w miastach przez nich osiadłą, ich domy, wsie i terytorja, gdzie jakie do których miast prawnie teraz należą, własnością ich dziedziczną być przyznajemy, co nie ma przeszkadzać zaczętem, a nie dokończonym sprawom.

3. Którym miastom przywileje lokacyjne zaginęły, za dowiedzeniem ich byłości, my król *diplomata renovations* z nadaniem ziemi, jaką teraz niewątpliwie posiadają, wydamy.

4. W których miastach królewskich sejmiki ziemskie są oznaczone, tym przywileje lokacyjne, jeżeli ich jeszcze nie miały, my król wydamy.

5. Gdyby dla szczęśliwego w którym miejscu położenia na gruntach królewskich osada ludzi wolnych dała siedlisku swemu przystojną postać

miasta, w takowym zdarzeniu my król tej osadzie *diploma creationis* miasta nowego z nadaniem ziemi wydamy.

6. Wolno też będzie dziedzicom na swoich gruntach miasta z ludzi wolnych zakładać, albo i rolników wolnością nadać, jako też miasta swe dziedziczne lokalnemi zrobić; takowe jednak osady nie będą mogły wchodzić w poczet miast wolnych, tylko gdy dziedzic instrumentem lokacyjnym nada im ziemię dziedziczną, a natenczas my król *diploma confirmationis* tego instrumentu za prośbą samego dziedzica wydamy i instrument lokacyjny dziedzica w toż dyploma rozkażemy.

7. Jako dla wszystkich miast jedno jest prawo, tak mieszczanin któregokolwiek miasta równych przywilejów z prawa terazniejszego używać będzie.

8. Wszyscy obywatele miasta, bądź szlacheckiego, bądź miejskiego urodzenia ludzie, którzy chcą prowadzić handle na funty, łokcie etc., mający posesję w miastach, albo gdy jej nabędą, jakiegokolwiek są dostojęństwa, posesji i kunsztu, prawo miejskie przyjmować i pod nim zostawać będą obowiązani. Innym zaś szlachcie przyjmować miejskie wolno będzie.

10. Miasta odmawiać nie powinny przyjęcia do obywatelstwa i w księgę miejską zapisania wszystkich uczciwych cudzoziemców, tudzież rzemieślników, wszystkich ludzi wolnych i z prawa nikomu niepodległych chrześcijan, a to bez żadnej opłaty.

11. Tak z urodzenia szlachcie, jako i obywatelom stanu miejskiego, tym, którzy potym do zaszczytu szlachectwa przypuszczonemi zostali, przyjęcie obywatelstwa miejskiego, w nim znajdowanie się, sprawowanie urzędów, prowadzenie wszelkiego handlu, utrzymywanie jakichkolwiek bądź rękodzieł nic bynajmniej odłąd szkodzić, ani uwłaczać nie będzie im samym ani ich następcom w tymże zaszczytzie szlachectwa i prerogatyw, do niego przywiązanych.

12. Obieranie przez obywatelów miast własnego magistratu, mianowicie burmistrzów, wójtów i wszelkich urzędników, jako jest cechą wolności, tak przy teźże wolności miasta zostawują się. Niemniej będzie wolno tymże miastom czynić rozporządzenia co do wewnętrznych porządków i uskutecznienia doziierać, o czym komisję policji uwiadomić mają przez raporty.

13. Wszyscy zatym obywatele miasta, którzy są zapisani w księgę miejską, a mają dziedziczną posesję, mogą obierać i być obranemi do wszelkich urzędów miejskich większością zdań. Nikt jednak urzędu egzekucyjnego i funkcji ziemiańskiej z urzędem i funkcją plenipotentą miejskiego łączyć nie będzie mógł, pod nieważnością obydwuch, ani w randze wojskowej w służbie aktualnej będący urzędnikiem miejskim być nie może.

Artykuł II. O prerogatywach mieszczan.

1. Prawo kardynalne: *neminem captivabimus*,

nisi jure victum na osoby w miastach osiadłe rozciągamy, wyjąwszy podstępnych bankrutów, kaucji dostatecznej za sobą u sądu nie stawiających, i na gorącym uczynku złapanych.

2. Miasta, w których oznaczone są sądy apelacyjne, przed każdym sejmem ordynaryjnym jednego plenipotentą większością głosów wybierać będą z obywatelów posesje dziedziczne w miastach, mających zdatnych do posługi publicznej, *crimine non notatos*, pod procesem nie będących i urzędowaniem miejskim zaszczyconych, z wolnością wybierania tychże plenipotentów i z innych miast. Ci plenipotenci na dzień sejmu rozpoczynającego się do miasta, sejmom przeznaczonemu, zjechać się mają i dzieło elekcji swojej marszałkowi sejmowemu oddadzą. Na sesjach prowincjonalnych wybierani będą z plenipotentów miast do komisjów policji, skarbowej i asesorji, i na tychże sesjach wyznaczeni będą, którzy do której komisji i asesorji należyć mają. A lubo ci wszyscy podług oznaczenia w rzeczonych komisjach i asesorji zasiadać będą mogli, jednak nie więcej w komisji skarbowej i policji, jak po dwóch, a w asesorji po trzech z każdej prowincji zasiadać będzie. Ci komisarze i asesorowie w tychże komisjach i asesorji w obiektach, tyczących się miast, i handlowych *vocem activam* mieć będą, w innych zaś okolicznościach *vocem consultivam* mieć mają. Jeżeli na dalej który z tych plenipotentów, albo i wszyscy od miast, które obierać

plenipotentów prawo mają, potwierdzeni zostaną, mogą na drugie lat dwie zostać. A dla tych komisarzów i asesorów pensję przy urządzaniu tabeli ekspensy postanowimy, dla takiej jednak liczby, jaka do zasiadania w komisjach i asesorji jest oznaczona.

3. Aby zaś opieka rządowa i dla wszystkich miast wymierzała w żądaniach ich sprawiedliwość przyzwoitą, dozwalamy miastom naszym przez asesorów czyli komisarzów miejskich w asesorjach, komisjach skarbowych i policji zasiadających, *desideria* miast w sejmie donosić, a ci, gdy tego potrzeba będzie i gdy zechcą, będą u marszałka sejmowego o głos prosić i ten zabroniony być nie może, tłumaczyć się będą zwyczajem dziś praktykowanym zabierania głosów przez delegowanych od komisjów.

4. Po odbytej dwuletniej wysłudze publicznej w wyż wyrażonych komisjach lub asesorji ciż wybrani od miast plenipotenci na następnym sejmie zaraz nobilitowani być powinni, bez opłaty dyplomu *nobilitatis*, jeżeli jeszcze szlachtą nie będą.

5. Wolno odtąd jest i będzie każdemu mieszczaninowi dóbr ziemskich, jako i innej natury dziedzicznym prawem nabywać, z zupełnym własności prawem posiadać i następcom swoim, jako prawym dziedzicom one po sobie zostawiać dobra sposobem sukcesji, albo *jure potioritatis* posiadać, z któ-

rych dóbr luboby byli mieszczanami w sądzie, dobrom przyzwoitym, odpowiadać są obowiązani.

6. Który z mieszczan kupi całkowitą wieś lub miasteczko prawem dziedzicznym, opłacające podatku 10-go grosza zł: 200 najmniej, na najpierwszym sejmie, jeżeli o to poda na piśmie prośbę swoją marszałkowi sejmowemu do stanów, mocą terazniejszego prawa nobilitowany zostanie.

7. Prócz tego na każdym sejmie 30 osób z mieszczan, posesje dziedziczne w miastach mających, do zaszczytu szlacheckiego przypuszczonych być ma; w czym najpierwszy wzgląd zachowany zostanie na dystyngujących się w wojsku, na zasiadających w komisjach porządkowych cywilno-wojskowych, na zakładających rękodzieła, na prowadzących handel z produktów krajowych, a w tym na rekomendacje posłów ziemskich i na rekomendacje miast.

8. W całym wojsku (prócz kawalerji narodowej), w każdym korpusie, regimencie i pułku dla obywatelów kondycji miejskiej będzie odtąd wolny wstęp do dosługiwania się rang oficerskich stopniami. A który dosłuży się rangi sztabs-kapitana, lub kapitana chorągwi u piechoty, a rotmistrza w pułku, mocą terazniejszego prawa szlachcicem z potomkami swemi w wszelkich do niego przywiązanych prerogatywach zostanie i my król *diplomata nobilitatis* takowym, za okazaniem patentu,

wydawać będziemy, od którego opłata stempla następować nie ma.

9. Wolno będzie odtąd obywatelom kondycji miejskiej w kancelarych i palestrach wszelkich komisji, rządowych dykasterji, trybunalskich i innych mniejszych sądów znajdować się, patronizować i inne posługi czynić, i na stopnie, w tychże kancelarych znajdujące się, podług zasług i zdatności postępować. A który z tych dosłuży się stopnia regienta kancelarji w dykasterjach rządowych, na najpierwszym zaraz sejmie nobilitowanym być ma, i takowe *diploma nobilitatis* bez opłaty my król wydawać będziemy.

10. W duchowym stanie osoby kondycji miejskiej będą mogły posiadać w kolegiatach prelatury i kanonje, w katedrach zaś kanonje doktoralne, także wszelkie beneficja *saecularia et regularia*, wyłączając te fundusze, które szczególnie dla osób urodzenia szlacheckiego są poczynione.

11. Do komisji porządkowych, cywilno-wojskowych województw, ziem i powiatów dozwala się obierać komisarzy z miast, w obrębie komisji leżących, po trzech do każdej komisji, bądź urodzenia szlacheckiego, albo kondycji miejskiej, byle w mieście posesje dziedziczne mających.

12. A miasta nasze Gdańsk i Toruń, gdy mieć będą prośby swe do stanów, przez sekretarza swego do laski sejmowej one podawać będą, albo sami przez delegowanych, jeżeli zechcą, za danym

od laski głosem, który nie ma im być odmówiony.

14. Wszelkie dawniejsze prawa i ustawy terazniejszemu prawu o miastach przeciwne uchylamy, a terazniejsze ustanowienie o miastach za prawo konstytucyjne stanowimy.

Artykuł III. O sprawiedliwości dla mieszczan.

1. Zostawiając miasta przy właściwych sobie w granicach miast jurysdykcjach, też miasta z przedmieściami z pod innych wszystkich jurysdykcji, jakie są trybunalskie, ziemiańskie, wojewodzińskie, starościńskie, zamkowe, prócz spraw niedokończonych po komisyjnych do trybunałów odesłanych, wyjmujemy i wyłączamy. Jurysdykcję marszałkowską, jako tylko miasta rezydencjonalnego nas króla tyczącą się, do odpisów władzy teje jurysdykcji właściwej odsyłamy.

2. Jurydyki świeckie i duchowne, tudzież drobne miasteczka w obrębie lokalnym gruntów, początkowie miastom nadanych, potworzone, jak są dotąd w posesji, co do samej tylko sądowności i policji znosimy, owszem też jurydyki pod jurysdykcje magistratów miejskich poddajemy, wszelkie zaś czynsze i dochody jakiegokolwiek natury dla właścicieli tychże gruntów jurydyk ostrzegamy.

4. Wszyscy obywatele, w mieście posesje mający, i jakimkolwiek handlem, rzemiosłem bawiący się jurysdykcji miejskiej ulegać mają i podatki

równie znosić, nie uważając na jakiegokolwiek liber-tacje.

5. W każdym mieście magistrat obrany juryz-dykcję sądową składać będzie. W tych magistratach wszelkiego rodzaju sprawy jako *in prima instantia* sądzić się mają; sprawy nieprzenoszące zł. 300 lub w sprawie czynkowej, w której trzy dni wię-zienia kara nastąpi, w tychże magistratach bez apelacji dopuszczenia kończone być mają ostatecz-nie. W większych zaś sprawach apelacja do sądów wyższych apelacyjnych dopuszczona być powinna.

7. W tych miastach apelacyjnych (które są wy-liczone w § 6) obierani będą co lat dwie po osób 5 z szlachty i nieszlachty mieszczan, posesje mających, nawet osób magistratowych z miast tychże, albo i z miast innych tego wydziału, które do których sądów apelacyjnych są oznaczone. A te osoby wy-brane składać będą sąd apelacyjny z tym warun-kiem, iż osoby magistratowe i ławnicze, do sądu apelacyjnego wybrane, póki sprawować będą urząd apelacyjny, nie mają zasiadać i sądzić w sądach *primae instantiae* magistratów, z których są obrani.

10. Miasta, że podlegać będą komisji policji w rzeczach wewnętrznego rządu i dochodów ogól-nych miejskich, ostrzegamy.

Opuściliśmy niektóre §§-y, będące tylko rozwi-nięciem zasadniczych twierdzeń.

²⁾ W obozie pod Połańcem d. 7 maja 1794 r. został wydany, a dopiero 30 maja ogłoszony U n i-

wersał urządzający powinności gruntowe włościan i zapewniający dla nich skuteczną opiekę rządową, bezpieczeństwo własności i sprawiedliwości. Podajemy z niego najistotniejsze punkty, odsyłając czytelnika do Korzona Wewnętrznych dziejów II, 493 i nast.

1. Ogłosi ludowi, iż podług prawa zostaje pod opieką rządu krajowego.

2. Że osoba wszelkiego włościanina jest wolna i że mu wolno przenieść się, gdzie chce, byleby oświadczył komisji porządkowej swego województwa, gdzie się przenosi i byleby długi winne oraz podatki krajowe spłacił.

3. Że lud ma ulżenie w robociznach tak, iż ten, który robi dni 5 lub 6 w tygodniu, ma mieć dwa dni opuszczone w tygodniu, który robił dni 3 lub 4 w tygodniu, ma mieć opuszczony dzień jeden, kto robił 2 dni, ma mieć opuszczony dzień jeden. Kto robił w tygodniu dzień jeden, ma teraz robić w dwóch tygodniach dzień jeden. Do tego, kto robił pańszczyznę po dwoje, mają mu być opuszczone dni po dwoje. Kto robił pojedynczo, mają mu być dni opuszczone pojedynczo. Takowe opuszczenie trwać będzie przez czas insurekcji, póki w czasie władza prawodawcza stałego w tej mierze urządzenia nie uczyni.

4. Zwierzchności miejscowe starać się będą,

aby tych, którzy zostają w wojsku Rzeczypospolitej, gospodarstwo nie upadało, i żeby ziemia, która jest źródłem bogactw naszych, odłogiem nie leżała, do czego równie dwory, jako i gromady przykładać się powinny.

5. Od tych, którzy będą wezwani na pospolite ruszenie, póki tylko zostawać będą pod bronią, pańszczyzna przez ten czas nie będzie wyciągana, lecz dopiero rozpocznie się od powrotu ich do domu.

6. Własność posiadanego gruntu z obowiązkami, do niego przywiązanymi, podług wyrażonej ulgi, nie może być od dziedzica żadnemu włościaninowi odjęta, chybaby się wprzód o to przed dozorcą miejscowym rozprawił i dowiódł, że włościanin obowiązkom swym zadosyć nie czyni.

10. Dla łatwiejszego dopilnowania porządku i zapewnienia się o skutku tych zleceń, podzielą komisje porządkowe, jak jest rzeczono w ich organizacji, województwa albo ziemie, lub powiaty swoje na dozory, tak, ażeby każdy dozór tysiąc, a najwięcej tysiąc dwieście gospodarzy mieszkańców obejmował. Nadadzą tym dozorum nazwiska od głównej wsi lub miasteczka i w takim zamkną je okręgu, żeby łatwa komunikacja być mogła.

11. W każdym dozorze wyznaczą dozorcę, człowieka zdatnego i poczciwego, który, prócz włożonych na siebie obowiązków w organizacji komisji porządkowych, będzie odbierał skargi od ludu

w jego uciskach i od dworu w przypadku nieposłuszeństwa lub niesforności ludu. Powinnością jego będzie: rozsądzać spory, a gdyby strony nie były kontente, do komisji porządkowych je odsyłać.“

³⁾ D. 6. czerwca 1791 r. zostało uchwalone prawo, które w szczegółach opracowało ustrój i postępowanie straży. Określono dokładnie: skład straży, sposób czynności króla w straży, obowiązki ministrów w straży tak ogólne, jako i szczególne, ich odpowiedzialność, obowiązki marszałka sejmowego lub jego zastępcy, wreszcie podano rotę przysięg. Prawo to obejmowało tytułów VII, a artykułów 45.

⁴⁾ Dnia 21. grudnia 1807 król Saski wydał dekret, określający stanowisko włościan w państwie, jako uzupełnienie art. IV. ustawy konstytucyjnej. Dekret brzmi, jak poniżej:

Zważywszy zdanie naszej rady stanu w zamiarze objaśnienia i dopełnienia Ustawy Konstytucyjnej tytułu I. artykułu 4-go nam przełożone postanowiliśmy i stanowimy, jak następuje:

Artykuł 1. Każdy rolnik, włościanin i z wyrobku żyjący, niemający już poprzedniczo za dobrowolnym układem nadanego sobie prawa własności lub na lata udzielonego, wolny jest wyprowadzić się z miejsca, w którym dotąd zostawał i przenieść się w obrębie Księstwa Warszawskiego tam, gdzie dobra wola jego będzie.

Artykuł 2. Winien jednakże opowiedzieć się wprzódzy dziedzicowi, który wstrzymać onego nie

jest mocen, tudzież zwierzchności wskazanej od władzy administracyjnej powiatowej, która o każdym wynoszącym się i przybywającym w okręgu swego powiatu rządowi raport uczynić powinna.

Artykuł 3. Zapewnia się dla rolników, włościan, z wyrobku żyjących, chcących się pozostać w miejscu terażniejszego ich pobytu, zupełna wolność przemieszkivania do roku, byleby odbywali też same powinności, którym dotąd podlegali. Dziedzic przez ten przeciąg czasu, ani do wyprowadzenia się przymuszać, ani podwyższać żadnego rodzaju obowiązków nad używane dotąd nie jest mocen.

Artykuł 4. Na każde wezwanie sądowe osoby, do tego umocowane, przyjmować będą dobrowolne umowy, czy to wieczyste przedaźne czy też doczasne, podług warunków, zobopólnie przez strony ugodzonych pomiędzy rolnikami i dziedzicami, czy są zawarte w tych samych wsiach, w których dotąd zostawali, czyli też rolnicy wchodzą w układy z obcemi dziedzicami, osoba sądowa powinna być, jako świadek rządowy, pod odpowiedzialnością z osoby baczność dającej: 1. czy strony są w stanie zawierania dobrowolnych umów; 2. czyli jest istotnie samowolna umowa, czy nie zachodzi jakowa bojaźń, przymus lub podstęp? każdy szczegół czynności w protokóle zawarty i oznaczony być winien.

Artykuł 5. Rolnik nakoniec, wyprowadzający się ze wsi, w której dotąd pozostawał, winien od-

dać dziedzicowi własność tegoż dziedzica gruntową, składającą się z załogi i zasiewów. Od tego obowiązku uwolniony być nie może, tylko w zdarzeniu, gdyby udowodnił, iż tę własność utracił po pierwszym dniu października 1806, czy to przez pomór, czyli przez inną klęskę. Wszelkie inne pretensje, któreby dziedzic mógł mieć do rolnika, a ten onemuż zaprzeczał, nie mogą być wyciągane tylko przez zaskarżenie obwinionego do sądu; w żadnym jednakże zdarzeniu dziedzic rolnika poniewolnie zatrzymywać nie może, a swej na nim własności zaprzeczonej w sądzie dochodzić jest mocen.

⁵⁾ Kraj podzielony był na departamenty: 1. warszawski, 2. kaliski, 3. poznański, 4. bydgoski, 5. płocki i 6. łomżyński.

Dnia 7. września 1808 r. wydano dekret o znamionach potrzebnych do używania praw politycznych, to zn. rozwinięto szerzej i dokładniej w szczegółach zasady ustawy konstytucyjnej.

⁶⁾ Dekret z dnia 19. Grudnia r. 1807 o tym, kto ma być uważany, jako mający prawo do obywatelstwa, postanawiał, iż będzie nim także:

„Artykuł I. 4) Każdy Polak, który służył w legjach Polsko-włoskich i Nadreńskich i w wojskach najjaśniejszego cesarza Francuzów i króla Włoskiego do dnia 1-go Stycznia 1808, jako też każdego obywatel Księstwa Warszawskiego, który w wojskach najjaśniejszego cesarza Napoleona służy i służyć będzie, 5) każdy, który wszedł w służbę wojskową

od czasu ostatniego formowania się wojska narodowego w r. 1806 i dotąd w służbie zostaje lub z niej dla ran, kalectwa albo straconego zdrowia wyjść musiał, 6) każdy, który w skutek uchwał Komisji Rządzącej sprawował jaką funkcję cywilną.“

7) Dnia 25. maja 1815 r. Aleksander podpisał we Wiedniu Zasady konstytucji Królestwa Polskiego. Zasady te, o których nowy król Polski pisał „służyć będą za niezienne prawidło i za instrukcję nowemu tymczasowemu rządowi tego kraju,“ składały się z 37 artykułów. Z nich walna część weszła w skład nowej konstytucji, natomiast kilka punktów zostało zupełnie pominiętych i dla tego przytaczamy je poniżej w dosłownym brzmieniu¹⁾:

Artykuł I. Prowincje polskie, które z mocy umów na Kongresie wiedeńskim przyłączone zostały do Rosji pod oddzielnym tytułem Królestwa Polskiego, zostaną na zawsze przywiązane do berła tego mocarstwa i mieć będą konstytucję narodową, ugruntowaną na zasadach porządku, sprawiedliwości i wolności.

Statut konstytucyjny Księstwa dotąd trwający oraz urządzenia, które z niego wypływają, zacho-

¹⁾ Zasady konstytucji Królestwa Polskiego, druk spół. Bibl. Krasin., por. tekst francuski u Bojasińskiego Rządu tymczasowe w Królestwie Polskim (1902) str. 178 i n.

wują się w tych wszystkich postanowieniach, które nie są zmienione lub umiarkowane aktem niniejszym; nadto wyjąwszy jeszcze te ulepszenia i poprawy, które będą uznane za potrzebne, aby nowa Konstytucja, nadać się Królestwu Polskiemu mająca, stać się mogła zupełniej narodową, i zbliżyć do ustawy 3. maja 1791 w miarę, ile różnica okoliczności i czasów pozwala.

Artykuł IV. Starodawne prawo kardynalne: *neminem captivabimus, nisi jure victum* zasłaniać będzie równie wszystkich klas mieszkańców podług osnowy następującej. (Dalej szły zasady, przyjęte w konstytucji).

Artykuł XIX. Władza rozstrzygania spraw spornych administracyjnych, która dotąd była przywiązana przez Statut konstytucyjny do rad prefekturalnych i do rady stanu, należyć będzie odtąd do trybunału i magistratur sądowniczych zwyczajnych.

Artykuł XXV. Żadna sprawa nie może być za granicę kraju wyprowadzona.

Artykuł XXXIII. Instrukcja publiczna będzie narodową i bezpłatną. Komisja tym znakomitym przedmiotem, jako i sprawami wyznań religijnych zajęta, trudnić się będzie przyzwoitym rozszerzeniem we wszystkich klasach mieszkańców oświecenia i nauki, powiększeniem wiadomości użytecznych i wzrostem nauk, umiejętności i sztuk. Pierwsze ona zajmuje miejsce w rządzie komisji

ogólnych administracyjnych i mieć będzie prezesem swoim senatora. Aby jej ułatwić środki do przyzwoitego dopełnienia jej obowiązków, fundusze, przywiązane do edukacji, podniesione będą do sumy corocznej dwóch milionów złotych. Polskich.

Artykuł XXXIV. Cokolwiek ustawy dotąd egzystujące nadają miastom praw, wolności, przywilejów, wszystko to w zupełności zachowane będzie. Własnościami i dochodami gminnymi miast zawiadywać będą przez swych własnych urzędników. Podnieść miasta i urządzić ich pomyślność jest naszą wyraźną chęcią i będzie przedmiotem usiłowań rządu naszego.

Artykuł XXXV. Liczna i użyteczna klasa włościan zachowa w zupełności prawo wolności osobistej i nabywania własności gruntowej. Zapewniona im zostanie opieka skuteczna i sprawiedliwość niekosztowna. Duch ustaw im służących tchnąć będzie szczególnie ojcowską troskliwością, mieć one będą za cel doprowadzenie tej klasy stopniami do rzeczywiście i gruntownie dobrego bytu.

Artykuł XXXVI. Ludowi izraelskiemu zachowane będą prawa cywilne, które ma już sobie dotąd zapewnione przez ustawy i urządzenia terazniejsze. Szczególne przepisy oznaczają warunki, pod którymi łatwo będzie starozakonnym uzyskać obszerniejsze uczestnictwo dobrodziejstw społecznych (społecznych).

Artykuł XXXVII. Wielka księga konstytucyjna,

którą nadajemy mieszkańcom naszego Królestwa Polskiego ma być uważaną na zawsze jako główny i najświętszy węzeł, którym to Królestwo nieodzownie i na wieczność złączone będzie z państwem Wszech Rosji, tak w osobie naszej, jako i wszystkich naszych dziedziców i następców.

8) W statucie o prawach politycznych i obywatelskich, o sejmikach, o zgromadzeniach gminnych i o sejmie z d. 1. grudnia 1815 w artykule 29 czytamy: „Na sejmikach mogą być obierani obywatele nie szlachta, równie jak obywatele szlachta mogą być obierani na zgromadzeniach gminnych, jeżeli dopełnią innych warunków, przepisanych do urzędów, na które będą wybranymi.“

Artykuł 82. Każda obelga i każdy gwałt, wyrządzony posłowi lub deputowanemu w czasie urzędowania z urzędu poszukiwanym będzie.

R. 1131.

e.S.

BIBLIOTEKA

Wyższej Szkoły Politechnicznej - Wjck

L. inv. 5838

Biblioteka

6435/1

Naukowa